Research Report on
Childhood and the Study of Children

2012:2

Säg STOPP! – ett anti-mobbningsprojekt från Kulturskolan i Katrineholm

Forumteater och dramapedagogik när elever i år fyra utarbetar strategier mot mobbning (2009-2011)

En utvärderingsrapport

Karin Zetterqvist Nelson &
Sofia Kvist Lindholm

LINKÖPINGS UNIVERSITET

Tema Barn

Säg STOPP! – ett anti-mobbnings-projekt från Kulturskolan i Katrineholm

Forumteater och dramapedagogik när elever i år fyra utarbetar strategier mot mobbning (2009-2011)

En utvärderingsrapport

Karin Zetterqvist Nelson &
Sofia Kvist Lindholm

Tema Barn
Forskningsrapport 2012:2
Linköping 2012

© Tema Barn, Tema, Linköpings universitet 2012
Grafisk form: Tomas Hägg, LiU-Tryck
Tryck: LiU-Tryck
Distribution: Tema Barn, Tema, Linköpings universitet

Tema Barn bedriver tvärvetenskaplig tematisk forskning om barn, barndom och familj, historiskt och i samtiden. Barns aktörskap och barnperspektiv är av centralt intresse, liksom barndomens förändrade innebörder över tid och rum.

Denna rapportserie startades 2012 och presenterar forskning från tema Barn.

Rapporten och dess bilagor finns tillgänglig på
http://www.tema.liu.se/tema-b/publikationer?l=sv

Adress:
Tema Barn
Linköpings universitet
581 83 LINKÖPING
www.tema.liu.se/tema-b

Innehåll

Förord 2
Sammanfattning 10
Bakgrund 14
En forskningsbaserad utvärdering 15
Rapportens struktur 17
1. Säg STOPP! Från idé till genomförande 18
Forumteater - filosofi och forskning 18
Vad handlade pjäsen om? 20
Konkret genomförande av Säg STOPP! 21
2. Säg STOPP! ur barnens perspektiv 22
Att se film och att göra film 23
Rit och skrivuppgifter 27
Gruppdiskussioner 28
Teaterföreställningen 28
Mobbning - ett moraliskt laddat ämne 31
Sammanfattning barnens utvärdering av Säg STOPP! 32
3. Mobbning – vad är det? 32
Att berätta om mobbning som en konkret situation 39
Barns prat om mobbning och konskevenser för praktiken 43
Sammanfattning 44
4. Uppgifter från lärarenkäter 46
Lärarenkäten 2009 47
Lärarenkäten 2010 48
Lärarenkäten 2011 49
Sammanfattning lärarenkäter 51
5. Säg STOPP! – forskningsstöd och kritiska invändningar 51
Referenser 58
Summary 62

Förord

Föreliggande rapport har tillkommit inom ramen för tema Barns samverkan med Katrineholms kommun i det så kallade 50-miljonersprojektet. År 2008 fick Folkhälsoinstitutet ett regeringsuppdrag att fördela 50 miljoner till sex kommuner för att stimulera utveckling av lokalt sektorsövergripande hälsofrämjande arbete för barn och ungdomar. Katrineholm blev en av dessa sex utvalda kommuner. En förutsättning var att utvecklingsarbetet skulle genomföras i samverkan med universitetsforskare. Katrineholms kommun hade vid tiden för ansökan etablerat ett samarbete med tema Barn, Linköpings universitet. Tema Barns forskningsinriktning och fokus på barns och ungdomars liv och villkor ur ett process- och deltagarorienterat perspektiv ansågs ligga väl i linje med den kommunala ambitionen att med barns och ungdomars perspektiv som utgångspunkt utveckla insatser för att främja barns delaktighet, sociala välbefinnande och psykiska hälsa.

Barn och ungdomsprojektet bestod av fyra olika insatser som skulle genomföras under den aktuella tidsperioden 2009-2011. En av dessa insatser avsåg att stärka ungdomars delaktighet och inflytande i frågor som gällde fritidsverksamheter för barn och unga i Katrineholm. Ett centralt mål i det sammanhanget var att etablera ett Ungdomens Hus. Övriga tre insatser riktades till grundskola och gymnasieskola varav två hade formen av specifika metoder för att stärka barns psykiska hälsa: SET (*Social Emotionell Träning*) för skolbarn i alla år respektive DISA (*Din Inre Styrka Aktiveras*) för tonårsflickor. Båda dessa var manualbaserade metoder som vid den aktuella tidpunkten hade rekommenderats av Folkhälsoinstitutet. En fjärde bred insats för att motverka mobbning i Katrineholms skolor omfattades också av det så kallade *Säg STOPP!*-projektet, vilket utvecklades lokalt i Katrineholm av lärare från Kulturskolan för barn i år fyra.

I föreliggande rapport presenteras den forskningsbaserade utvärderingen av *Säg STOPP!*-projektet.

Forskargruppen från tema Barn har bestått av professor Karin Zetterqvist Nelson, doktorand Sofia Kvist Lindholm, fil dr Åsa Aretun, forskarassistent (ht 2009-vt 2010), fil dr Tobias Samuelsson, forskarassistent (ht 2010), samt fil dr Anette Wickström, lektor/forskarassistent (vt 2011-ht 2011).

Sammanfattning

Den här rapporten presenterar en forskningsbaserad utvärdering med särskilt fokus på barns perspektiv av ett lokalt utformat antimobbningsprojekt med namnet *Säg STOPP!* i Katrineholms kommun under åren 2009-2011. *Säg STOPP!* utvecklades vid Kulturskolan i Katrineholm, som ett led i Kulturskolans kontinuerliga satsning att nå ut till Katrineholms grundskolor. Det skedde i samarbete med företrädare för Barn och ungdomsprojektet i Katrineholm, en större satsning för att motverka mobbning och främja välbefinnande och hälsa bland barn och unga i Katrineholm, finansierat av Folkhälsoinstitutet. *Säg STOPP!* var inspirerat av Forumteater, en dramapedagogisk ansats, som syftade till att få barn medvetna om olika handlingsalternativ i en mobbningssituation och att reflektera kring hur mobbning äger rum i ett socialt sammanhang där åskådarna spelar en viktig roll i mobbningens vidmakthållande och utfall.

Jenny Wistbacka, lärare vid Kulturskolan, producerade tillsammans med en grupp ungdomar från föreningen Drag Utan Drog (DuD) en kort film som gestaltar en mobbningssituation. Den aktuella scenen ramades in av två barn som introducerade filmen och som direkt efter den korta mobbningsscenen vänder sig till åskådarna med ett resonemang om vad som hänt. De två barnen avslutar med en uppmaning att komma med olika alternativa förslag på hur situationen kunnat hanteras på annat sätt. Utgångspunkten för projektet var att filmen skulle visas för skolbarn som efter visningen fick rita, skriva, berätta och eventuellt själva spela in en film om hur de såg på alternativa lösningar och handlingsmöjligheter. Projektet pågick under en till två månader.

Ett erbjudande gick ut till Katrineholms skolor – rektorer och lärare - att delta i projektet och använda materialet. De skolor och lärare i år fyra som uttryckte intresse bjöds in till ett introduktionsmöte, där film och instruktionshäfte delades ut. I vissa fall valde lärare att inte delta vid introduktionsmötet. Projektet gavs olika inramning i de involverade skolorna. Allt material som barnen skapade under projektets gång samlades sedan in till en gemensam utställning i Musikens Hus där den filmade scenen också framfördes ”live”. I enlighet med Forumteaterns logik och under ledning av Jenny Wistbacka fick åskådarna – skolbarnen alltså – komma med förslag om hur förloppet kunde ändras, varvid skådespelarna tog över och spelade upp alternativa handlingsförlopp. Föreställningarna tog ungefär en timmes tid i anspråk.

Efter första årets genomförande, som ett led i implementeringsprocessen, träffades projektledare, Kulturskolans personal, och forskarna för återkoppling av forskarnas preliminära resultat. Barn i två involverade klasser hade intervjuats om projektet, liksom deras lärare. Alla lärare besvarade också en enkät. Resultaten från barnintervjuerna visade att dramatisering och det visuella materialet gjort starkt intryck och inspirerat barnet att närma sig ämnet mobbning, vilket talade för att stärka de dramapedagogiska inslagen. Resultat från lärarnas utvärderingar (intervjuer och enkäter) visade samtidigt att lärare upplevde svårigheter att arbeta dramapedagogiskt. Mot den bakgrunden bestämde projektgruppen och forskarna att stärka och stötta lärarnas kompetens på området. Det gemensamma instruktionstillfället förlängdes och den skriftliga instruktionen som följde filmen förstärktes. Ytterligare uppgifter som framkom i enkätsvaren bidrog till att särskilt finansiellt stöd gavs till landsortsskolor för att möjliggöra bussresa in till Katrineholms centrum inför evenemanget i Musikens hus, att innehållet i pjäsen/filmen anpassades till barnens ålder, samt att instruktionernas utformning utvecklades under den aktuella perioden.

Resultat från barnintervjuerna visade också hur mobbning är ett samtalsämne med stark moralisk laddning. *Säg STOPP!*-aktiviteten skapade dock möjligheter att närma sig mobbningsfrågor ur ett ”lekande” perspektiv, vilket i sin tur underlättade ett reflekterande förhållningssätt till en rad moraliska frågor och dilemman som mobbning genererar. En dramapedagogisk ansats erbjuder ett mindre laddat perspektiv på frågor om *vad* som utlöser mobbning, *hur* det upprätthålls, och hur *involverade barn* har olika handlingsalternativ och detta på ett sätt som inte givet aktiverar ett ”rätt-och-fel”-tänkande. *Säg STOPP!* utgjorde en relevant metod för att uppnå syftet att skapa reflektion kring mobbningens sociala mekanismer och dynamik sett ur barnens perspektiv, med särskild betoning på åskådarnas roll. Men resultaten visade också att när frågor om mobbning och utsatthet hanteras måste elevernas personliga integritet uppmärksammas, värnas och skyddas. Om elever som känner sig utsatta för mobbning i skolan förväntas spela rollspel och göra värderingsövningar i grupper med andra elever som de identifierar som mobbare, måste stor varsamhet och respekt för de enskilda elevernas åsikter och uppfattningar iakttas. Frivillighet och öppenhet bör utgöra en självklar grund för dramapedagogiska aktiviteter av detta slag.

Eftersom metoden är flexibel och möjlig att anpassa till en föränderlig och dynamisk skolpraktik, utgör metoden ett viktigt komplement till pågående värdegrundsarbete.

Utvärderingen kan inte uttala sig om metodens effekter i form av minskad mobbning. Mot bakgrund av aktuell forskning framgår dock att metoden omfattar en rad komponenter som ingår i program som visat sig ha påvisbar effekt i experimentella studier, särskilt med bäring på minskning av antal mobbade barn. De komponenter som avses är utbildningsmaterial om mobbning i klassrummet (*Säg STOPP!*-materialet), föräldrautbildning/möten (föräldrar bjöds in till teaterföreställningen), skolkonferenser/information till elever i storgrupp (teaterföreställning och utställning), visuellt filmmaterial samt metodens ”filosofi” att engagera elever i anti-mobbningsarbetet.

Sammanfattningsvis, *Säg STOPP!*-projektet har visat hur Kulturskolans kompetens erbjuder möjligheter att utveckla värdegrundsarbete i grundskolan, både för att via dramapedagogiska ansatser förhålla sig till mobbningsproblematik i skolorna och genom att bredda lärarnas kompetens generellt. Att använda kultur och konst som utgångspunkt i värdegrundsarbete breddar möjligheterna att närma sig frågor som rör gemensam värdegrund och personlig utveckling under förutsättning att hänsyn tas till barns personliga sfär och individuella psykosociala omständigheter.

Bakgrund

Under år 2007 genomfördes LUPP-undersökningen (Ungdomsstyrelsens frågeformulär avseende kommunal ungdomspolitik) i Katrineholm. Resultat från denna undersökning synliggjorde bland annat att många unga i Katrineholm upplevde sig som mobbade eller utfrysta. Bland de som besvarat enkäten angav ca 13 procent av flickorna i år 8 och ca 15 procent av pojkarna i samma åldersgrupp att de mobbats eller blivit utfrysta det senaste året (Perlman, 2008, s. 37). Undersökningen visade också att mobbning till stora delar ägde rum i skolan (rasterna främst, men också klassrummet), men också på fritiden och via sociala medier. Under våren 2008 genomfördes en uppföljningsdag om LUPP-undersökningen där politiker, förvaltningschefer och tjänstemän bjöds in för att tillsammans med engagerade ungdomar diskutera resultaten. Under dagen valde deltagarna ut prioriterade områden som ansågs viktiga att arbeta vidare med. Mot bakgrund av LUPP-undersökningen och uppföljningsdagens resultat och som ett led i det kommunala utvecklingsarbetet med ungdomars delaktighet och inflytande genomfördes en rad öppna möten med ungdomar. Mot den bakgrunden lades grunden för Barn och ungdomsprojektet, en bred satsning för att främja barns och ungas psykiska hälsa. Projektet kom att ingå i Folkhälsoinstitutets så kallade 50-miljoners investering för att stimulera utveckling av lokalt sektorsövergripande hälsofrämjande arbetet för barns och ungas hälsa. En förutsättning var att det skulle ske i samverkan med forskargrupper. I Katrineholm utvecklades ett samarbete med tema Barn, Linköpings universitet. I denna större satsning på barn och unga utgjorde arbete mot mobbning en viktig del. Under tidig höst år 2009 påbörjades ett brett anti-mobbningsarbete i Katrineholm, riktad till skolor och andra platser där ungdomar befann sig. Inledningsvis arrangerades ett upprop mot mobbning av ungdomar i föreningen Unga Arrangörer. Uppropet bestod av en konsert samt en temadag med föreläsningar, som riktade sig till ungdomar, personal inom skolan samt föräldrar. Temadagen besöktes av 1 100 personer. Till uppropet engagerades trygghetsteam och kamratstödjare på skolor. Ungdomar genomförde även namninsamling och tog fram en gemensam logga mot mobbning (se framsidan), föreställande Anti-mobbarmannen som liksom Stålmannen och andra actionhjältar ska bidra till att rädda mobbade barn och motverka mobbning med sin närvaro och styrka.

Inom ramen för Barn och ungdomsprojektet och i samverkan med Kulturskolan och föreningen Drag utan Drog (DUD) togs också under våren 2009 ett lokalt antimobbningsprogram fram – *Säg*

STOPP! *Säg STOPP!* var resultatet av ett samarbete mellan Kulturskolan (rektor Lennart Ejeby och Jenny Wistbacka, lärare i drama) och företrädare för Barn- och ungdomsprojektet.[1] Med hjälp av estetiska former, främst drama och film, utarbetades en anti-mobbningsmetod som syftade till att stimulera reflektion och handlingsstrategier hos skolbarn. *Säg STOPP*! har genomförts i tre år och nått ca 1 000 elever på 19 skolor. I föreliggande rapport har resultat från den forskningsbaserade utvärderingen av *Säg STOPP!* sammanställts.

En forskningsbaserad utvärdering

Grunden i den forskningsbaserade utvärdering som genomförts inom ramen för hela Barn och ungdomsprojektet (hädanefter BoU) kännetecknas av tre moment. För det första omfattar utvärderingen ett distinkt fokus på barns perspektiv, för det andra har utvärderingen genomförts med vetenskapliga metoder (enkäter, intervjuer, observationer), ett moment som synliggör en viktig likhet mellan utvärdering och forskning (se t ex Weiss, 1998). För det tredje har ett antal mer specifikt inriktade forskningsstudier genomförts parallellt med och ibland inom ramen för utvärderingen på basis av det material som samlats in under utvärderingsprocessen. Dessa studier utgår ifrån forskningsfrågor som formulerats i anknytning till att utvärderingen planerades.[2] Till exempel, i samband med intervjuerna med barnen om hur de uppfattade och såg på *Säg STOPP!*-projektet tillfrågades de också om sin syn på mobbning som fenomen – hur de skulle definiera mobbning och hur tar det sig uttryck i mer konkreta situationer – som ett sätt att samla in material om hur mobbning uppfattas ur barns perspektiv. Resultaten från den studien kompletterade utvärderingen och bidrog till att utvärderingens resultat fördjupades.

Vår utvärdering har haft som mål att värdera de aktuella insatserna med avseende på både *implementering* och *metod/insatsen* (Gulbrandsson, 2007, s. 18). När det gäller den aktuella metoden/insatsen[3] (*Säg STOPP!* i detta fall) var målgruppens (barnens) uppfattningar och upplevelser centrala för värderingen av metodens användbarhet. Utvärderingen av BoU baseras alltså inte på en effektmätning utan vårt fokus har varit hur metoderna/insatserna genomförs i praktiken med särskild betoning på mötet med målgruppen det vill säga barnens sätt att förhålla sig till och uppfatta *Säg STOPP!* Vi har

[1] Karin Nordén, projektledare för *Barn och ungdomsprojektet*.
[2] Forskningsprojekten är etiskt prövade och godkända av den Regionala etikprövningsnämnden i Linköping (EPN, LiU Dnr: 181-09; Dnr 2010/50-31).
[3] *Säg STOPP!* är inte en metod i betydelsen manualbaserad metod (som exempelvis SET eller DISA som också utvärderats i forskarna). Det rör sig snarare om en flexibelt utformad insats men vi har valt att för enkelhetens skull använda termen metod.

valt att följa och studera aktuella metoder/insatser med särskilt betoning på hur var och en av de aktuella metoderna och deras genomförande, uppfattas, tas emot och används av barnen. Att studera metoden med betoning på målgruppens sätt att ta till sig och använda de strategier och förhållningssätt som metoden syftar till att lära ut och förmedla, handlar om att fokusera den aktuella insatsen ur ett så kallat ”consumer-perspective”, i detta fall barnens perspektiv. Ansatsen är särskilt motiverad då metoderna/interventionerna förutsätter en hög grad av aktivitet och delaktighet från barnen sida. Frågor som rör metodens/insatsens relevans för barnen och deras sätt att hantera och förhålla sig till den aktuella metodens/satsningens uppgifter och krav blir avgörande för att bedöma metodens/insatsens värde. Det handlar både om att skapa underlag för att utveckla dess relevans för målgruppen och att utveckla strategier för att motivera målgruppen att delta.

Att som forskare fokusera barns perspektiv förutsätter ett tydliggörande av teoretiska perspektiv och metodologisk ansats (Zetterqvist Nelson, 2012; se också Halldén, 2003, 2009). Det ”barns perspektiv” som åsyftas i utvärderingen av BoU är knutet till en tvärvetenskapligt inriktad barndomsforskning (se t ex Halldén, 2007; Sandin & Halldén, 2003; Tisdall, Davis & Gallagher, 2009; Zetterqvist Nelson, 2003). Det är en etablerad forskningsinriktning som baseras på en lång rad av studier som visat att barndom inte utgör ett universellt givet fenomen utan barndomens innebörder och former är präglade av både historiska och kulturella förutsättningar. Föreställningar om barndom är knutna till tid och rum. Mot den bakgrunden utgör barns perspektiv och aktörskap centrala element i barndomsforskningen, både för att de har ett egenvärde och för att studier av barns perspektiv och aktörskap bidrar till en fördjupad förståelse av den moderna barndomens förändrade innebörder och form. Barn är aktörer i skapandet av sina barndomar. Mot den bakgrunden har resultat som baseras på barns perspektiv problematiserats och teoretiserat och ställts i relation till både aktuellt socialt och kulturellt sammanhang och till en pågående interaktion.

Utöver utvärderingens fokus på målgruppen har vi också utgått ifrån en så kallad ”theory-based” utvärderingsansats (Weiss, 1995; se också Weiss, 1998). Den innebär en strävan att synliggöra metodens syfte och mål, i teoretisk mening, och jämföra den med hur den praktiseras i mötet mellan utförare och målgrupp.

Utvärderingen av implementering av *Säg STOPP!* omfattar både process (alltså själva genomförandet) och utfall (som exempelvis hur

många skolor använde *Säg STOPP!*). Vi har använt enkäter som riktats till utförarna, i detta fall den grupp lärare i år fyra på olika skolor som valt att genomföra *Säg STOPP!.* Enkäten har kompletterats med intervjuer med företrädare från Kulturskolan och ett antal lärare vid den skola där barnintervjuer genomfördes under *Säg STOPP!*-projektets första år. Forskargruppen har strävat efter att så långt som möjligt delta vid föreställningar och utställningar för observation och dokumentation, ett material som främst har fungerat som bakgrundsmaterial vid sammanställningen av det insamlade datamaterialet.

Rapportens struktur

På basis av datamaterial som samlades in från ht 2009 till ht 2011, barnintervjuer (2009), intervjuer med nyckelpersoner som drev projektet (inklusive några lärare) (2009), observationsmaterial (ht 2009 till ht 2011)[4] samt enkäter till involverade lärare (ht 2009 till ht 2011), sammanställdes föreliggande rapport. Rapporten är upplagd på följande sätt. I ett första inledande avsnitt presenteras *Säg STOPP!* med en konkret beskrivning av dess olika steg, inklusive en kort presentation av dess bärande idé och underliggande filosofi. Det andra avsnittet baserar sig på de barnintervjuer som genomfördes med totalt 31 barn som deltog i *Säg-STOPP!*-projektet år 2009. I intervjuerna tillfrågades barnen om sina synpunkter och åsikter om projektet. Vid detta tillfälle intervjuades också barnen om sin syn på mobbning mer generellt. Detta steg i utvärderingen genomfördes under första tillfället (ht 2009) och generade ett omfattande datamaterial som legat till grund för mer ingående analyser. Resultat från delar av denna analys presenteras i ytterligare ett tredje avsnitt. I ett fjärde avsnitt följer en redovisning av uppgifter om antal skolor som deltagit liksom involverade lärares uppfattningar och åsikter, ett material som baseras på en tre-års period och totalt tre tillfällen som *Säg STOPP!* genomförts. I ett femte avsnitt analyseras projektet *Säg STOPP!* och de aktuella utvärderingsresultaten generellt, inklusive de kritiska invändningar som kan uttryckas mot ett projekt som *Säg STOPP!* Avslutningsvis presenteras rekommendationer inför framtida satsningar av likartad karaktär.

[4] Observationsmaterialet har använts i mindre grad i föreliggande rapport.

1. Säg STOPP! Från idé till genomförande

Inom ramen för Katrineholms breda upprop mot mobbning utformades som sagt ett mer avgränsat projekt särskilt utformat för elever i år fyra som fick namnet *Säg STOPP!*. Motivet att välja år fyra som mottagare var att projektgruppen bedömt att flertalet anti-mobbningsprojekt riktats till de högre stadierna, medan de lägre stadierna inte involverats i lika hög grad. Planering ägde rum under vårterminen 2009 och under samma höst genomfördes projektet för första gången. Mot bakgrund av forskargruppens utvärdering av barnens, lärares och i projektet nyckelpersoners intryck och slutsatser efter första genomförandet höstterminen 2009, reviderades och vidareutvecklades projektet inför hösten 2010. Inför föreställningen 2011 gjordes ytterligare revideringar i vissa delar av projektet. En mer ingående redovisning av hur projektet utvecklades år från år, under den aktuella perioden, följer längre ned i rapporten. I nästa avsnitt presenteras projektets genomförande och idégrunder.

Forumteater - filosofi och forskning

Under tidig hösttermin år 2009 inledde Jenny Wistbacka, lärare i drama på Kulturskolan i Katrineholm, ett teaterprojekt tillsammans med en grupp ungdomar från högstadiet. Jenny Wistbacka skrev ett manus som handlade om en mobbningssituation, som sedan skulle användas för att stimulera åskådarnas egna förslag på hur mobbningssituationen kunde påverkas i olika riktningar. En grundläggande utgångspunkt var den idémässiga knytningen till Forumteater. Forumteater när det används i skolpraktiker är knuten till en av flera inriktningar inom ett bredare dramapedagogiskt spektrum. I en svensk avhandling om dramapedagogik, synliggörs och diskuteras fyra olika perspektiv; konstpedagogiskt det personlighetsutvecklande, kritiskt frigörande samt holistiskt lärande (Sternudd, 2000, s. 49-117). Forumteater återfinns i det tredje perspektivet - det kritiskt frigörande.

Helt kort, Forumteater syftar till att klargöra hur mänskliga problem och dilemman hänger samman med samhälleliga maktstrukturer. En genomgående tanke är att Forumteater skapar ett rum för reflektion, vilket i sin tur ses som en förutsättning för att utvecklas i demokratiska processer. Det är en teaterform som syftar till att engagera åskådarna till reflektion och aktiv intervention mot förtryck och intolerans. Forumteater har sitt ursprung i regissörens Augosto Boals politiskt inspirerade dramatik, vars betoning låg på att motverka förtryck av alla former (Boal, 1995, 2008). Förtryck är mångfacetterat,

skriver Boal, med både yttre och ”inre” poliser som hindrar utlevelse och utveckling hos enskilda individer. En bärande idé i Boals Forumteater är att synliggöra hur makten att förändra finns hos åskådare - på teatern förstås, men också i en vidare mening, hos åskådarna i vardagen. Det handlar om att söka förståelse via den distans som teaterformen skapar. Forumteater erbjuder ”multiple points of references” så att åskådarna erbjuds möjligheter att se och reflektera över sina egna handlingar ”by looking at alternatives which may be possible”(Boal, 1995, s. 45).

Christel Öfverström (2006), som studerat drama som metod för lärande skriver fram hur drama är ett sätt att ”träna mentala krafter” (s. 67). Med hänvisning till internationella forskare på området som Bolton (1984; 1992) och Ross (1984), utvecklar Öfverström sitt resonemang om hur dramatisk handling är ett ”redskap för lärande som har basen i att separera och sakliggöra en händelse samt att bryta ned tidigare uppfattningar och varseblivningar” (Öfverström, 2006, s. 66). Likaså skriver Öfverström fram dramats potential att skapa ”dramatisk närvaro och närvarande” med hänvisning till Agosto Boals begrepp ”metaxis”. Det handlar om ”spelet mellan verklighet och fiktion, vilket vi ser som ’as if’ (som om) och som skapar en form av mental frihet” (Öfverström, 2006, s. 66). Karin Byreus (2010; se också Sternudd, 20000, s. 89) har anpassat metoden till skolans värld, både i lärande syfte och för att aktualisera specifika dilemman och moraliska frågor. Det överensstämmer med de ambitioner som *Säg STOPP!* omfattat. Byréus väljer att använda termen ”Forumspel” för att betona närheten till pedagogiska rollspelsmetoder snarare än teaterverksamhet (Byréus, 2010, s. 17). Byréus lyfter fram hur likabehandlingslagen från 2006 har bidragit till att skolorna eftersökt metoder att motverka mobbning och andra former av diskriminering och kränkning. Mot den bakgrunden utgör forumspel en metod som på kreativa grunden kan analysera konflikter och motsättningar och synliggöra alternativa lösningar på destruktiva skolsituationer, menar Byréus. Likaså utgör forumspel en metod som stimulerar tankar och idéer kring socialt samspel och självkännedom, med betoning på social dynamik snarare än individuell utveckling (ibid. s. 17-18). Byréus pekar också på vikten av att aktivera tankegångar och åsikter kring ett specifikt tema, som introduktion och uppvärmning till de mer gestaltande former som forumspel innebär.

Säg STOPP! syftar till att förmedla insikt om att individer i situationer där förtryck och utsatthet råder har möjlighet att påverka och kanske till och med avgöra ändelseutvecklingen. Genom att synliggöra och lyfta fram att det finns en rad olika handlingsalternativ i samband

med en mobbningssituation, utöver positionen som mobbad och mobbare, alltifrån passiv deltagare, till helt undvikande (att vända bort blicken och gå därifrån), till att aktivt agera mot mobbningen, får deltagarna med Mia Sternudds ord: ”ett verktyg för att analysera, bearbeta och förändra den aktuella situationen” (Sternudd, 2000, s. 94). I skuggan av det verkliga dramat, en mobbningssituation, saknar den förståelse och överblick som krävs för att agera, vilket gör att många riskerar att bli passiva deltagare, illa till mods men samtidigt indragna, vilket kan bidra till att skapa känslor av skuld och passivitet. Denna ”tysta massa” ger samtidigt legitimitet åt förtrycket just genom tigandet och icke-reaktionen. Om denna ”tysta massa” via Forumteater erhåller en fördjupad förståelse av situationen kan individerna i denna grupp också lära sig – via dramat som möjliggör mental träning - att reagera mot förtrycket och kanske till och med öppet ställer sig på den utsattas sida. I den stunden förändras maktbalans och maktrelationer. Förtryckaren tappar legitimitet och uppmärksamhet, riskerar att bli avvisad, och offret räddas från en dubbelt utsatt situation – som offer inte bara för en mobbare utan också offer i åskådarnas ögon.

Ytterligare en dimension av pjäsen var dess tydliga koppling till nutida barns situation. De ord och uttryck som användes i pjäsen framstod för många vuxna åskådare (lärare) som grova och kraftiga, inte minst mot bakgrund av att den riktades till skolbarn i år fyra. Manusförfattaren Jenny Wistbacka baserade dock sitt urval av ord och uttryck på samtal med barn i den aktuella åldern och hon hade fått bekräftelse på att dessa ord användes och brukades i barngrupper. Att pjäsens innehåll skulle ha en förankring i barns värld var särskilt viktigt, som grund för att nå fram till publiken. Det anknyter till vad Mia Sternudd skriver om vikten av att de fiktiva situationerna är verklighetstrogna och förankrade i deltagarnas erfarenheter (Sternudd, 2000, s 96). Detta spel mellan ”verklighet och fiktion” som aktualiseras i Forumteater (Öfverström, 2006, s. 66), eller med Boals egna ord ”metaaxis”, syftar till att stärka åskådarens sympati med skådespelarna och upplösa gränser mellan åskådare och skådespelare.

Vad handlade pjäsen om?

Den aktuella pjäsen *Säg STOPP!* handlade om en mobbningssituation som utspelade sig på en skola, när en grupp elever ”hänger” tillsammans mellan lektionerna.

> *En grupp skolbarn sitter vid ett bord och pratade. En flicka rör sig i riktning mot bordet som för att slå sig ned där. Men precis*

när hon passerar trillar hon till och tappar hon sina böcker. En av flickorna som redan sitter vid bordet börjar då med en rad hånfulla och elaka kommentarer ("CP", "tappade din mamma dig på huvudet", "dum" osv) trakassera flickan som trillat, som mitt i allt också missar stolen när hon försöker sätta sig ned och faller själv ned på golvet. När hon till slut sitter på sin stol börjar hon gråta lite tyst, vilket leder till snack mellan barnen om varför hon är ledsen. Några barn vid bord runtomkring försvarar den utsatta flickan men mobbaren och hennes gäng försvarar sig. Situationen trappas upp ytterligare när den mobbade flickan gråtande rusar därifrån. Innan hon försvinner skriker hon dock "hora" till mobbaren. När den mobbade flickade hade rusat ut, började barnen prata om vad som hänt. Flickan som mobbade anklagas för att ha varit dum, vilket gör henne upprörd och hon avvisar starkt anklagelsen. Sedan avslutas skådespelet.

Pjäsens berättelse ramades in av två barn som riktade sig till åskådarna och pratade om pjäsens ämne, inledningsvis och i slutet. Den avslutande dialogen handlade om vem som hade gjort fel, och vad som var mobbning. De två barnen uppmanade avslutningsvis åskådaren att komma med förslag på hur händelsen kunde hanterats på ett bättre sätt. Åskådarna ombads särskilt att istället för att uppmärksamma huvudpersonerna (mobbaren och den mobbade) rikta blicken mot de övriga barnen för att diskutera vad de kunnat göra.

Konkret genomförande av Säg STOPP!

Ungdomarna i den av dramalärare Jenny Wistbacka ledda dramagruppen tränade in det aktuella manuset och stycket spelades sedan in digitalt som en kort film. Filmen kom sedan att utgöra en central del av det material som distribuerades till de lärare som via sina skolor anmält intresse för att delta i projektet (tidigt ht 2009). Vid en särskild informationsträff som leddes av Jenny Wistbacka fick de involverade lärarna både muntliga och skriftliga instruktioner om *Säg STOPP!* och hur filmen var tänkt att användas. Barnen skulle introduceras till ämnet "mobbning" och ges en överblick om vad *Säg STOPP!* handlade om. De fick sedan se filmen i klassrummet. Därefter fick de i uppgift att rita och skriva om filmen med uppmaningen att försöka besvara frågan om hur situationen kunnat hanteras på *annat sätt* och vilka handlingsalternativ som kunde tänkas finnas. Dessa delmoment skulle genomföras enskilt eller i grupp. I detta sammanhang valde vissa skolor att ge barnen möjlighet att själva spela in en film inspirerade av pjäsen de sett, där olika handlingsalternativ lyftes fram.

Efter det att projektet genomförts på de aktuella skolorna samlade Kulturskolan, tillsammans med Barn- och ungdomsprojektets ledare Karin Nordén in det material som barnen arbetat fram (bilder, filmer, affischer osv) för en gemensam utställning i Musikens Hus, Katrineholms centrum. Alla skolbarn i år fyra bjöds in till en föreställning där ungdomarna i dramagruppen spelade upp pjäsen ”live”. Vid detta tillfälle inviterades publiken att aktivt medverka i att skapa alternativa slutscener. Forumspelet genomfördes sålunda konkret genom att barnen bjöds in till att ge uttryck för sina förslag till hur mobbningsteatern kunde hanteras. Föreställningen ägde rum i Musikens Hus, där också utställningen fanns samlad, för barnen att titta på efter föreställningen.

Detta mönster följdes under de tre år projektet genomfördes, förebehållet att vissa delar förändrades och utvecklades, vilket framgår under utvärderingsavsnittet.

Föreställningarna mottogs mycket positivt av barnen i publiken, som alla då kände igen de unga skådespelarna från den film de sett tidigare i klassrummet. Ett uppskattat inslag var också framställningen av den så kallade Anti-mobbarmannen (se framsidan) som kallades in i samband med att skådespelarna själva exemplifierade hur man kunde hitta på handlingsstrategier och förslag på alternativa utvägar på mobbningssituationen. Många barn engagerades sedan att komma med förslag på alternativa handlingsalternativ, vilka skådespelarna sedan spelade upp i enlighet med Forumteater-formen.

Efter föreställningen bjöds barnen in att titta på utställningen där deras teckningar och filmer presenterades, där särskilt filmerna fick stor uppmärksamhet. Bilderna uppmärksammades också, och barnen gick runt och tittade och jämförde olika teckningar.

2. Säg STOPP! ur barnens perspektiv

Totalt deltog 31 barn i intervjuerna, från två klasser vid en skola i Katrineholm. Barnen hade individuellt tagit ställning till att delta i intervjuerna i samförstånd med föräldrarna.[5] Det konkreta genomförandet prövades etiskt vid den Regionala etikprövningsnämnden i Linköping.[6] De båda klasserna omfattade totalt 51 barn, vilket innebär

[5] Information om tillvägagångs vid intervjuerna (metodfrågor) liksom analysmetod återfinns i Andersen 2010, se Tema barns hemsida http://www.tema.liu.se/tema-b/forskning/forebyggande-insatser-i-skolan/publikationer?l=sv.
[6] Studiens genomförande har godkänts av den regionala etiska prövningsnämnden vid Linköpings universitet (EPN, LiU, 2009-10-13, Dnr: 181-09).

att 20 barn inte deltog i intervjuerna. Skälen till att dessa barn valde att inte delta är inte entydiga. I några fall rörde det sig om föräldrar som inte ville att barnen skulle delta, i andra fall barn som trots att föräldrarna gett sitt godkännande själva aktivt sa nej till deltagande. Ämnet mobbning är som vi ska visa ett laddat ämne och det framstod som ett ämne som gav upphov till att både vilja delta i intervjuerna och att tacka nej.

Intervjuerna spelades in på band och transkriberades. Därefter har materialet analyserats utifrån diskursteoretiska ansatser, vilket i detta sammanhang innebär ett fokus på språkliga strategier och framställningar (se t ex Wetherell, Taylor & Yates, 2003). Intresset för *vad* som sägs har kontinuerligt kombinerats med analyser av *hur* det sägs, vilket innebär att beskrivningar, berättelser och redogörelser betraktas som ett resultat av den pågående interaktionen i intervjusituationen. Denna uppmärksamhet på barnens beskrivningar och berättelser som situationsbestämda innefattar också analyser av generella sätt att prata och uttrycka sig om de samtalsämnen som tas upp intervjuerna. Den diskursteoretiska inriktning vi utgår ifrån antar att de sociala och kulturellt formade diskurser som präglar barns nutida liv och villkor också kommer till uttryck i barnens prat i intervjuerna. Barnens redogörelser och berättelser säger alltså något om samhälleliga och sociala mönster i vår tid, inte minst nutida föreställningar om barndom.

I avsnittet nedan presenteras barnens svar på konkreta frågor som ställdes om själva projektet, *Säg STOPP!* under intervjun. Citaten från intervjuerna präglas av vår önskan att återge talspråkets kvaliteter, med pauser, omtagningar, etc men för att underlätta läsningen har vi också använt oss av skriftspråkliga markeringar som stor bokstav för ny replik, frågetecken vid frågor och kommatecken för paus.

De citat vi presenterar är utformade enligt följande transkriberingskonventioner:

,	paus
?	fråga
// ... //	avsnitt ur citatet borttaget
[ ]	förtydligande
#	ord som inte går att uppfatta

Att se film och att göra film

En analys av barnens redogörelser och beskrivningar av projektets olika delar visar att filmen om mobbningssituationen gjorde intryck.

När barnen ombads berätta om ”STOPP”-projektet (som var arbetsnamnet under den tid projektet pågick på den aktuella skolan) lyfte flertalet upp filmen. Dessa redogörelser varvades också med beskrivningar av uppgiften att i mindre grupper själva producera en film om mobbning, där temat om olika lösningar skulle fokuseras. Likaså att få göra film och den film som blev resultatet är något som i stort sett alla återkommer till som viktigt och spännande. En längre berättelse om den uppgift barnen fått formades av en av de intervjuade. Flickans sätt att berätta är karaktäristiskt för de barn som formade lite längre redogörelser. Redogörelsen följer direkt på en uppmaning att berätta om *Säg STOPP!*-projektet.

Excerpt 1 Intervju med en flicka

Intervjuare: Ni har ju hållit på med det här stopprojektet, jag vet inte så jättemycket om det, skulle du kunna berätta lite för mig vad det är för nånting?

Flicka: Jo först såg vi på en film (mm) som handla om en tjej, hon gick o så tappa hon böcker och då va det några tjejer som va, sa nånting dumt om den där tjejen (ja) jag kommer inte ihåg vad men liksom, dom sa nåt dumt om henne (ja) och då blev hon jätteledsen och då sa hon så här ja men jag skojade bara, förstår du inte det, utan då sa hon, då blev hon jättearg och sa dumma dig jag hatar dig nånting sånt där (mhm) och då så skulle vi, då så spela vi i klassen in en film om hur det här skulle bli och då liksom så sa vi att det här va inget bra det här får ni sluta med liksom, vi spela in olika saker.

Flickan i intervjuutdraget ovan är relativt neutral när hon berättar om händelseförloppet i filmen och hur de själva spelade in detta i en egen film. Hon hänvisar till hur de spelade upp händelsen och sedan reagerade på olika sätt - ”*det här va inget bra det här får ni sluta med liksom*” – och andra alternativa slut: ”*vi spela in olika saker*.”

Flickans beskrivning var som sagt neutral till skillnad från många andra barn som mer uppehåller sig vid de reaktioner som filmen väckte. Många av de intervjuade barnen pratar om filmen med ordval som relaterar till känslor och känslouttryck, som att man blev ”chockad” som en pojke säger, eller ”ledsen och arg” som en annan uttrycker det. Ännu en pojke säger: ”det va lite otäckt när dom sa fula ord o sånt”. När intervjuaren frågar vidare om pojken tycker att

filmen var bra på något sätt utspelar sig följande dialog mellan intervjuaren och den pojke som intervjuas:

Excerpt 2 Intervju med en pojke

Pojke:	Ja lite, den va ju bra gjort o (mm) dom hade ju tänkt ut det bra
Intervjuare:	Mm, så det som hände i filmen, tyckte du att det va bra?
Pojke:	Mm det såg nästan verkligt ut (jaha) gjorde det, som att det va på riktigt fast det va ju på låtsas

Liksom pojken ovan återkommer också flera barn om filmen som ”*verkligt*” men också ”*otäck*” och känslomässigt stark. En annan pojke säger att filmen gör att ”*man blir förbannad*”.

Medkänslan med den mobbade flickan är också en aspekt som många barn återkommer till, som en pojke som säger att filmen var bra för att den gör att man förstår hur den som är utsatt av andra upplever situationen, eller med hans egna ord: ”*att dom man retar, förstår hur dom känner sig*.” En flicka säger angående flickan som blev mobbad och de som mobbade att *”jag tycker synd om henne och dom där dumma så blir jag arg på*”. När medkänslan uttrycks varvas den ofta med beskrivningar av ilska, ibland med inslag av som en pojke uttrycker det ”*hämnd*” när det gäller mobbaren.

Sammanfattningsvis framstår det som att filmen gjorde starkt intryck på barnen och den åstadkom en förståelse av hur det är att bli retad och utsatt.

Ett annat moment som intervjuerna riktade in sig mot när barnen pratade om projektet var uppgiften att eleverna i mindre grupper själva fick spela in en film. En flicka jämför uppgifterna och lyfter fram skillnaden mellan att se på film och att själv göra film. Det senare beskrivs som mindre ”jobbigt”, varvid intervjuaren frågar:

Excerpt 3 Intervju med flicka

Intervjuare:	Mm, varför tror du att det inte va jobbigt då?
Flicka:	Alltså det, när man ser på film så känns det som att man är där, men när man gör själv så känns det inte som lika mycket som när man ser på film
Intervjuare:	Nej, på filmen känns mer som det är på riktigt? (Flicka: ja) och när ni spela själva så visste du ju att ni bara låtsades (Flicka: mm)

Att göra egen film beskrivs i positiva termer, dessa beskrivningar är ofta ingående och ordrika om vem som gjorde vad osv. En flicka beskriver hur det var speciellt att spela in på film, till skillnad från att bara göra ”själva teater”:

Excerpt 4 Intervju med flicka

Flicka:	Vi har bara gjort själva teater men inte så här på film
Intervjuare:	Nej, är det skillnad att göra....
Flicka:	Ja man, för det första blir man mycket spänd, alltså man blir spänd i hela kroppen (mm) sen får man lite pirr i magen sen kan man inte sluta kolla in i kameran och man kan inte sluta skratta

Citatet illustrerar ett återkommande tema i barnens beskrivningar som handlade om att själva momentet att bli filmad och filma andra skapade en särskild spänning. Det rörde sig inte minst om möjligheten att pröva sig fram i olika positioner i ett socialt spel, vilket framgår när barnen pratade om de olika rollerna i pjäsen. En flicka berättar om rollen som ”mobbare” och hur det var svårt men också ”ganska roligt”:

Excerpt 5 Intervju med flicka

Intervjuare:	Ni har jobbat med stopprojektet (mm) en hel del, vad gjorde du i det, har du lust att beskriva lite?
Flicka:	Jag var den här elaka tjejen (mm) och på ett sätt var det faktiskt ganska roligt (mm) men på ett annat sätt var det inte så bra
Intervjuare:	Nej okej, berätta, vad var det som var kul och vad var det som var tråkigt?
Flicka:	Alltså det var ändå kul att spela den här rollen för jag har ju inte aldrig varit så där dum mot nån förut (nej) men det kändes ändå bra lite sådär, ja men på ett sätt är det dåligt för att man ska ju inte va dum mot andra
Intervjuare:	Nej. Så det kändes bra att få va lite dum?
Flicka:	Ibland ja, så det kändes på ett sätt bra men på annat sätt inte.

Flickan i citatet ovan är ovanligt öppen i sitt resonemang om vad som kan tolkas som en positiv känsla av att få pröva rollen som ”*den elaka tjejen*”. I sin beskrivning växlar hon mellan att tydliggöra att ”*på ett sätt var det faktiskt ganska roligt*” men att ”*det kändes ändå bra lite sådär*” att lyfta fram erfarenheten av att spela ”*den här elaka tjejen*”. Detta sätt att hela tiden försäkra sig om att lyssnaren (intervjuaren)

får klart för sig att hon, även om hon tyckte rollen var ”*roligt*” är medveten om att mobbning är fel och orätt, visar på ämnets moraliska laddning, något som vi återkommer till. Citatet visar dock på en synpunkt som återkom bland flera barn, att det var roligt att pröva olika roller, inom ramen för ett spel som är ”på låtsas”.

De som spelat rollen som ”*mobbad*” återger också hur det ”*kändes inget bra*”, som pojken i citatet nedan:

Excerpt 6 Intervju med pojke

Intervjuare:	Stopprojektet, vad var det du gjorde i det?
Pojke:	Jag var den som blev mobbad
Intervjuare:	Ja just det, berätta om det
Pojke:	Jag # kändes inget bra man blev utfryst och man fick inte göra så mycket

Det är svårt att i citatet ovan avgöra om pojken pratar om rollen (”*utfryst*”) eller om hur det utspelade sig under inspelningen (”*man fick inte göra så mycket*”). Vi kan dock förstå utsattheten, både känslomässigt och handlingsmässigt, vilket är relaterat till den moraliska laddning som vidhäftar ämnet mobbning.

När barnen pratar om övriga roller, som ”kamrater” som på olika sätt lierade sig med mobbaren eller den mobbade eller vuxna i form av rektor alternativt lärare, finns inte samma laddning med. Citaten ovan, särskilt pojken i föregående citat, speglar hur positionerna som den mobbade och den som mobbar har en särskild laddning. Detta återspeglar ett generellt resultat i analysen av hela barnintervjumaterialet, nämligen mobbningsämnets moraliskt laddade karaktär. Det är inte helt lätt att prata om mobbning, eftersom det är ett ämne som redan från början är laddat med tydliga normer om att mobbning är fel. En närmare diskussion om detta återkommer längre fram i rapporten.

Rit och skrivuppgifter

Eleverna fick också i uppgift att i direkt anslutning till filmvisningen rita och skriva om vad de tyckte om filmen, vilka känslor filmen gav dem och hur man skulle kunna lösa situationen. Här återkommer också många till känslor av ”ledsamhet” och ”ilska” över mobbaren. En pojke beskriver hur han ritade efter att ha sett filmen:

Excerpt 7 Intervju med pojke

Intervjuare:	Va rita du för bild då?

Pojke: När hon ramla på stolen sen rita jag också en ledsen ledsen smileys
Intervjuare: Okej för att du kände dig?
Pojke: Ja ledsen

Några barn lyfte upp att själva uppgiften att skriva var svår i bemärkelsen att forma en skriftlig redogörelse. I andra fall beskrev barnen noggrant i intervjuerna vad de skrivit i sina berättelser om pjäsen de sett. De posters och planscher som skickades in till den gemensamma föreställningen har ett flertal gemensamma drag, som självklart återknyter till den gemensamma uppgiften att skriva om filmen och lösningar.

Gruppdiskussioner

Ett övrigt moment som genomfördes, under lite olika former, var gruppdiskussioner som handlade om filmen, ofta med syfte att synliggöra och lyfta fram frågan om hur filmen kunde avslutas; alltså de olika alternativa lösningar som barnen kunde fundera ut och resonera kring. Dessa gruppdiskussioner omnämns dock sällan av barnen spontant i intervjuerna, utan dessa åsikter kom som ett direkt resultat av intervjuarens frågor. Generellt verkar det som att barnen inte har specifika tydliga minnen av gruppdiskussionerna. I jämförelse med de utläggningar och redogörelser om filmen de sett eller den egna filmen de gjort, har inte barnen mycket att säga om detta.

Att mot den bakgrunden dra slutsatsen att detta moment med klassrumsdiskussion var onödigt eller inte spelade roll i projektet är dock förhastat. Det är fullt möjligt att dessa gruppdiskussioner om olika strategier och lösningar på den aktuella mobbningssituationen lade grunden för barnens egna resonemang kring olika sätt att hantera mobbningen. Eftersom klassrumsdiskussionen utgör ett vanligt och återkommande inslag i deras skolvardag kan det ha inneburit att diskussionerna inte framstod som ett speciellt eller särskilt inslag. Med dessa förbehåll i bakgrunden finns det dock anledning att föreslå att om något moment ska tas bort eller ges mindre tid är det detta. Detta sagt med ett annat moment i åtanke, nämligen filmandet och rollspelen, som utifrån barnintervjuerna framträder som mer betydelsefulla och viktiga.

Teaterföreställningen

Teaterföreställningens syfte att bidra till att barnen började reflektera kring olika sätt att hantera och lösa mobbningssituationen framstår

som uppnått utifrån det sätt varpå många barn redogör för detta tillfälle i Musikhusets stora aula där föreställningen ägde rum.

Nedan följer en längre redogörelse från en pojke som berättar om händelsen som illustrerar hur flertalet barn berättar om teaterföreställningen:

Excerpt 8 Intervju med en pojke:

Pojke:	Ja, sen gick vi också till musikhuset, ja då fick vi se skådespelarna (mhm) och då fick vi så här ge olika förslag vad man skulle göra (mm) så att dom skulle bli vänner
Intervjuare:	Vad var det för förslag som kom upp då?
Pojke:	Så här att dom andra hållde med hon som blev mobbad, ja sen gick dom därifrån, gick dom ut därifrån, då satt mobbarna kvar där
Intervjuare:	Mhm, så att mobbarna blev lämnade ensamma?
Pojke:	Ja det blev dom
Intervjuare:	Okej, istället för att den som blev mobbad blev ensam?
Pojke:	Precis
Intervjuare:	Hon fick kompisar då?
Pojke:	Ja
Intervjuare:	Mm, okej, vad var det mer för förslag då?
Pojke:	Ja o sen va det så att ja, hon # så här den som blev mobbad, och då ville dom så här att hon skulle följa med ut, då blev dom vänner blev dom
Intervjuare:	Nu förstod jag nog inte riktigt, vem
Pojke:	Ja dom, dom ville ju inte att hon skulle bli mobbad
Intervjuare:	Mm nej, vännerna? Eller? Vem ville inte att hon skulle bli mobbad?
Pojke:	Dom där kompisarna (okej) då ville dom att dom skulle bli vänner (mm) då ville dom att hon skulle följa med ut så här, ja, ut och leka (mm) då gick alla ut o lekte gjorde dom
Intervjuare:	Va hände med mobbaren då?
Pojke:	Ja hon följde också med (mhm) det va kompisarna som sa till henne att hon kunde följa med
Intervjuare:	Okej och det ville hon?
Pojke:	Ja ja

I pojkens lite otydliga redogörelse för hur situationen kunde lösas, ser vi två alternativa utfall. Det första handlade om att flertalet av de involverade barnen skulle följa med den mobbade flickan ut och leka,

varvid ”*då satt mobbarna kvar där*”. Den andra lösningen, som intervjuaren har svårt att fånga under samtalets gång, var att alla gick ut och lekte ”*då gick alla ut o lekte gjorde dom*”.

Många av barnen kan redogöra för flera olika förslag på lösningar som spelades upp under föreställningen, dels de som framkastades från publiken vid detta tillfälle, dels de som teatergruppen själva presenterade inledningsvis.

Excerpt 9 Intervju med en flicka:

Intervjuare:	Ja precis. Jag tänkte mer på det här med stopprojektet, du sa att dels hade du hade ritat och skrivit och så hade ni gjort filmen, var du på teatern också och såg den?
Flicka:	Mm (mm) den var faktiskt bra, den var jättebra såhär, dom gjorde olika, olika lösningar (ja just det) som antimobbarmannen och (ja just det) och så. Och en killa i min klass han höll, han sa lite idéer (ja just det) knäppa idéer
Intervjuare:	Var det knäppa idéer?
Flicka:	Ja
Intervjuare:	Mhm, varför var dom knäppa då?
Flicka:	Eh för att dom var så här liksom dra ner mobbaren på marken eller (just det) och så var det den här kramen också

Flickan ovan börjar berätta om de olika sätt att hantera situationen som framkom i teaterföreställningen. Sedan börjar hon prata om de ”knäppa” idéer som en kille i hennes klass gav uttryck för under föreställningen (och som prövades på scenen efter förslaget från hennes klasskamrat). Mot bakgrund av diskussionen ovan om ämnets moraliskt starka karaktär, kan vi tolka hennes definition ”*knäppa*” som ett uttryck för en medvetenhet om att det var förslag som avvek från en accepterad norm. Förslaget var nämligen att mobbaren skulle dras ned på golvet av ett av de omkringsittande barnen. I flickans fall ovan framkommer att hon också såg ett annat förslag som ”*knäppt*”, nämligen lösningen som gick ut på att alla skulle samlas i en jätte-kram, med mobbaren i mitten. Dessa förslag definierar hon som ”knäppa”, en åsikt som återkommer i andras beskrivningar också. Även om en viss förtjusning över dessa olika förslag framträdde i flera av de intervjuade barnens berättelser, vilka sett utifrån den kulturella ramen inte anses godtagbara och just därför blir komiska och roliga, så var barnen också medvetna om att det inte var socialt accepterade lösningar. Generellt framhävde barnen den bästa lös-

ningen den som innebar att alla fick vara med, vilket kanske var ett uttryck för en socialt accepterad norm. Barn ska öppna upp och omfatta alla i sina lekar och aktiviteter. Mot den bakgrunden framträder barns medvetenhet om vad som är en socialt accepterade norm – alla bör få vara med – och normbrottens innebörd. Det innebär att mobbning – där exkluderingen är brutal och utförd av flera ensidigt riktad mot ett barn – självklart blir en icke-accepterad handling. Det är en förståelse som alla barn förväntas ha, vilket också visar sig i barnens intervjuer i form av diverse strategier som syftar till att synliggöra att talaren är medveten om att mobbning är fel. Det är också en norm som omfattar den som mobbat. Även om en person har bidragit till att exkludera en annan person, så bör denna inte exkluderas som straff, utan bör ”omvändas” och tas med i gemenskapen.

Mobbning - ett moraliskt laddat ämne

Att tala om mobbning är i sig en utmaning eftersom själva ”talet om mobbning” omfattar en rad moraliska dimensioner som omedelbart signalerar en rad starka normer om vad man får och inte får göra. Alla barn vet att mobbning är fel, det signalerar alla de intervjuade barnen på olika sätt. Det är ”dumt”, ”fel” ”otäckt” osv, vilket också får konsekvenser när de beskriver olika situationer. I citatet ovan där flickan pratar om hur hon spelade rollen som ”den elaka” lägger hon direkt till att: ”Ja men på ett sätt är det dåligt för att man ska ju inte va dum mot andra”. Det är ett exempel på ett sätt att tala, som handlar om hur talaren på olika sätt i sitt tal klargör att hon eller han är medveten om de normer som gäller och tar ansvar för detta. Den här formen att tala, där talarens sätt att framställa händelser och åsikter i syfte att *framstå som socialt ansvarstagande* (Buttny, 1989) är ett återkommande drag i vad som kommunikationsforskning kallas ”moraliskt tal” (”moral talk”). Det har varit ett område av särskilt värde för forskare som är intresserade av sociala normer och värderingar, eftersom detta sätt att framställa sig själv, som socialt ansvarstagande, belyser kulturella och sociala normsystem och värdegrunder.

Detta skymtade fram i intervjuerna när vi tittade närmare på hur barnen pratade om mobbning som fenomen, och hur de definierade mobbning, och kanske ännu mer när vi analyserade hur de pratade om mobbning i konkreta situationer. I analysen framträdde en bild som visade att barnen aldrig tvekade ifråga om mobbningens moraliska innebörder och många framhävde explicit att det var fel att mobba. Däremot, när barnen ombads beskriva mobbning i mer konkreta termer, med exempel på situationer de varit med om, blev bilden mer komplex. Mer om detta i nästkommande avsnitt.

Sammanfattning barnens utvärdering av Säg STOPP!

Barnen var i regel mycket positiva till projektet, främst de inslag där barnen själva fick spela in en film som anknöt till det aktuella temat. Det framstod att de delar av projektet som tydligt anknöt till den dramapedagogiska grundidén fick tydligt genomslag hos barnen. I intervjuerna framkom detta dels via barnens direkta yttranden om att just de momenten var roliga och spännande, dels genom det sätt varpå de pratade om och framställde dessa moment, i intervjumaterialet. När de pratade om dessa moment uttryckte de sig ofta mer ingående, mer emotionellt och exalterat, till skillnad från redogörelser av moment som påminde om traditionellt skolarbete (rita, skriva, gruppsamtal). Många uttryckte sig också mycket starkt om den filmade sekvensen de fick titta på som utgångspunkt, och generellt framställde många teaterföreställningen som rolig och spännande.

I dessa samtal om projektet som sådant, antyds också en viktig dimension som rörde samtalsämnets moraliska dimension – mobbning är svårt att tala om eftersom det finns en tydlig normativ struktur som på förhand definierar samtalets möjligheter. Det var svårt för barnen att överhuvudtaget tala om mobbning, eftersom de hela tiden måste framhålla sig själva som ”icke-mobbare” och ”icke-mobbade”. Det som dramapedagogiken kunde bidra med i detta fall var att barnen istället kunde ”leka” sig fram på området, och därmed närma sig frågor som rörde mobbningens struktur och inre dynamik. Detta moment är särskilt viktigt sett i relation till projektet mål – att skapa en uppmärksamhet på mobbningens sociala dimensioner och få till stånd en reflektion kring handlingsalternativ i samband med att man som barn blir åskådare till en mobbningssituation.

Projektet bidrag till att beröra barnen och skapa möjligheter att närma sig mobbning på andra sätt än samtal.

Denna fråga ges ytterligare belysning i nästa avsnitt, som fokuserar de avsnitt i intervjuerna som rörde mobbning som fenomen, vilket vi pratade om efter att vi ställt frågor om hur barnen uppfattade projektet *Säg STOPP!.*

3. Mobbning – vad är det?

I detta avsnitt presenteras resultat från analyser av de delar i barnintervjuerna som kretsade kring barns sätt att definiera och prata om mobbning i mer generella termer. Vi lämnar med andra ord *Säg STOPP!*-projektet tills vidare, för att titta närmare på hur barn pratar

om mobbning, både som fenomen i sig och som exemplifierat i konkreta situationer. Inledningsvis knyter avsnittet an resultat från en psykologexamensuppsats som skrev inom ramen för utvärderingen med särskilt fokus på barnens sätt att definiera mobbning (Andersson, 2010). Avsnittet sammanfattar examensarbetets primära resultat. Därefter presenteras grunderna i en pågående analys, som kommer att publiceras på ett senare stadium (Zetterqvist Nelson & Kvist Lindholm, work-in-progress).

Efter det att barnen fått redovisa sina uppfattningar och berätta om hur de såg på de olika delarna i *Säg STOPP!* ställdes frågan *"Vad är mobbning?"* Frågan ramades in med en tydlig betoning på att barnen skulle se sig som experter i frågan och vidare att de skulle utgå från att vi som vuxna och forskare inte visste någonting alls om hur mobbning kan se ut i barnens värld.

I de beskrivningar och definitioner av mobbning som går att urskilja i barnens svar varierar innebörden men i många fall beskriver barnen mobbning utifrån den i forskning vedertagna definitionen, med fokus på att det är negativa handlingar, riktade mot en person och som sker upprepade gånger över tid. En inflytelserik forskare på mobbningsområdet Dan Olweus definierar mobbning på följande sätt: "En person är mobbad när han eller hon, upprepade gånger och under viss tid, blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer" (Olweus, 1998, s. 4). Negativ handling kan också betyda aggressiv handling, både verbalt och fysiskt och som kan utföras genom gester. Olweus definition lyfter också fram obalans i styrkeförhållandet och skilda maktpositioner, den som är mobbad är maktmässigt underordnad mobbaren helt enkelt (Olweus, 1998). I excerpten nedan beskriver en pojke mobbning på följande sätt:

Excerpt 10 Intervju med en pojke:

Intervjuare:	Kan du beskriva vad är det [mobbning] för någonting, vad skulle du säga då?
Pojke:	Det är när, när någon är elak mot någon hela tiden. //...//
Intervjuare:	På vilket sätt är man elak?
Pojke:	Man säger fula saker hela tiden och... //...//
Intervjuare:	Vad kan det handla om liksom?
Pojke:	Hm, nej, jag vet inte alltså.
Intervjuare:	Man säger någonting som...
Pojke:	Ja som gör den personen ledsen. //...//
Intervjuare:	Så man gör personen ledsen genom och säga några saker?

Pojke: Ja, eller göra något dumt. //...//
Intervjuare: Är det så att, du sa att, sa du hela tiden eller sa du att det bara händer någon gång?
Pojke: Hela t.. alltså många gånger.

Pojken ovan synliggör att det rör sig om negativa handlingar *"när någon är elak mot någon"*, att det finns en avsikt, *"som gör den personen ledsen"* och som upprepas *"hela tiden //...// många gånger."*. Pojken definierar dessutom de negativa handlingarna som att säga eller göra något *"säger fula saker //...// eller göra något dumt"* vilket stämmer överens med den definition som är framarbetad av Dan Olweus. Exemplet nedan illustrerar på liknande sätt hur barnen definierade mobbning i enlighet med vedertagen forskning:

Excerpt 11 Intervju med pojke

Intervjuare: Kan du beskriva vad är det här med mobbning, vad är det för någonting? //...//
Pojke: Ja det, om man slår någon varje dag eller om man säger något taskigt lite då och då och så. //...//
Intervjuare: Så det räcker inte med att man gör det en gång?
Pojke: Nej då är det bara att retas och vara lite taskig den gången.

Några av barnen införlivar också aspekten av att offret är relativt försvarslöst, den obalans i styrkeförhållandet mellan mobbare och offer som Olweus lyfter fram i sin definition (Olweus, 1998).

Excerpt 12 Intervju med pojke

Intervjuare: Jag förstår. Det [mobbning] är någonting som sker mycket?
Pojke: Oftast.
Intervjuare: ofta mm.
Pojke: Mot barn som är kanske ett år under dem. Om det är i samma klass till exempel då är dom oftast två stycken.
Intervjuare: Just det.
Pojke: Men om det inte är i samma klass så behöver dem bara vara en. //...// Oftast är det dem som är äldre som bråkar mot dem mindre.

I exemplet ovan är obalansen i styrkeförhållandet knutet till att mobbarens ålder: *"dem som är äldre som bråkar mot dem mindre"*. En mobbare som är äldre än den mobbade kan i kraft av sin ålder också vara ensam som mobbare; *"om det inte är i samma klass så behöver*

dem bara vara en". Däremot om alla är i samma ålder, då är antalet mobbare en maktfaktor: *"Om det är i samma klass till exempel då är dom oftast två stycken"*. Pojken visar i citatet ovan att han anser att mobbning kan se olika ut i fråga om antalet mobbare.

Samtidigt är det viktigt att betona att barnens definition av mobbning varierar under samtalet, beroende av aktuellt samtalsämne. Även om de på den direkta frågan om vad mobbning är ger ett svar i enlighet med gällande definitioner i forskning, så kan de i en annan situation definiera mobbning på ett annat sätt. Denna förändring visar sig tydligast när barnen ombeds beskriva en konkret mobbningssituation. När samtalet börjar röra sig om levda konkreta erfarenheter är det som att definitionerna förändras och mobbning ges nya innebörder. Samtalet med en pojke får exemplifiera hur definitionen av mobbning förändras med sammanhanget. I utdraget nedan inleds allt med att pojken besvarar frågan om vad mobbning är:

Excerpt 13 Intervju med pojke

Pojke:	Om man slår den typ varenda dag hela tiden, det är typ mobbning.
Intervjuare:	Då förstår jag.
Pojke:	Eller varenda rast och sånt //...//
Intervjuare:	Är mobbning samma som slagsmål då?
Pojke:	Det behöver ju inte vara slagsmål, till exempel det kan ju vara fula ord.
Intervjuare:	Ja just det.
Pojke:	Men om man säger du är en dum # eller något sånt, fulare saker.
Intervjuare:	Ja just det.
Pojke:	Det kan ju vara mobbning.
Intervjuare:	Ja just det.
Pojke:	Eller kanske säga fula ord mot en mindre.

Pojken tar upp de negativa handlingarna som utmärker mobbning *"om man slår den //...// det kan ju vara fula ord"* i likhet med hur mobbning är definierat av andra barn, liksom hur det upprepas och kan ta sig olika uttryck. Men under intervjusamtalet ges pojken möjlighet att beskriva en situation han varit med om, sett eller hört talas om, som exemplifierar mobbning. Den situation han beskriver utspelar sig på skolgården i samband med en bollek. När en av barnen åkte ut ur spelet, så reagerade han:

Excerpt 14 Intervju med pojke:

Pojke:	Då sa han, nej jag åkte inte, nej jag åkte inte, det är fusk och säga. Ja men, han, han gick ändå inte ut, många av oss sa till honom, då sa han nej och hoppade på, eller sa fula ord till D. en kille i min klass. Ja då började dem bråka.
Intervjuare:	Jaha, oj då. Men då var det båda som var inblandade och började bråka eller?
Pojke:	Men det var mest han för han hade redan bråkat med åtta stycken.
Intervjuare:	Åtta stycken!?
Pojke:	På en dag. //...// Han hoppade på NN //...//
Intervjuare:	Då skulle du säga att det var så här mobbningsexempel då?
Pojke:	Ja till exempel, kanske lite.

Pojken beskriver en situation där en kille, som åkte ur en gemensam lek *"hoppade på"* en av de andra medspelarna. Pojken som attackerar har bråkat med flera andra under dagen, *"han hade redan bråkat med åtta stycken"*. Mot den bakgrunden beskriver pojken i intervjun denna situation som ett exempel på mobbning, med viss tvekan förvisso - "...kanske lite". Det är ett exempel på hur flytande definitionen av mobbning blir när barnen börjar ge konkreta exempel, där det finns en historia om det pågående sociala relationsspelet. En komplicerande faktor i dessa sammanhang var det sätt varpå skillnader mellan termerna bråk respektive mobbning utmanade möjligheterna att upprätthålla en entydig definition av mobbning. På samma sätt blev termen retad ett ord som skapade glidningar när retas och mobbas skulle särskiljas. I citatet nedan har intervjuaren fångat upp ordet "retad" när de talat om mobbning, och ber flickan berätta om en situation:

Excerpt 15 Intervju med flicka:

Intervjuare:	Kan du berätta om någon gång som du sett eller hört när någon blivit retad?
Flicka:	Ehm, det är någon i, två tjejer i vår klass som brukar bråka många dagar, dom är bästisar, dom brukar bråka mycket.
Intervjuare:	Ja, är det mobbning då?
Flicka:	Ja, dom säger fula ord till varandra så.

I intervjuutdraget ovan svarar flickan genom att hänvisa till en situation där flickor bråkande; *"dem brukar bråka mycket"* och de brukar också säga fula ord till varandra. När sedan intervjuaren frågar om detta är "*mobbning*", svarar flickan "*ja*" och lägger till "*dom säger fula ord till varandra*". Många begrepp cirkulerar i beskrivningar av konkreta situationer. Den här flickan är inte ensam om att tala om mobbning som samma sak som bråk.

Excerpt 16 Intervju med flicka:

Intervjuare:	Du säger att det inte alltid är mobbning när man retas, men ibland är det det?
Flicka:	Mm.
Intervjuare:	Mm, finns det någonting som gör att det blir mobbning?
Flicka:	När man är osams då blir man lite mobbad eller liksom, man måste inte bli mobbad varje gång men liksom, det kan vara, när man blir osams om någon säger, jag tycker inte om dig, och sen säger den andra jag tycker inte om dig. Då brukar det lätt bli mobbning.

I utdraget ovan pratar en flicka om att den situation som uppstår när man är osams, kan vara samma sak som att bli mobbad, *"när man är osams då blir man lite mobbad"*. Det finns dock en tvekan och hon säger att *"man måste inte bli mobbad varje gång"*. Återigen framträder en komplicerad bild eftersom det hela tiden finns undantag, inget är svart eller vitt.

Tidsaspekten tas upp av barnen som en viktig del av mobbning. Mobbning är något som pågår under en längre tid. Samtidigt är det just tidsdimension som är opreciserad vad gäller hur länge något ska pågå för att det ska vara mobbning enligt barnen. Se exempelvis nedan:

Excerpt 17 Intervju med en flicka:

Intervjuare:	Vad är mobbning för någonting, hur ska jag förstå det?
Flicka:	//…// ifall jag retar någon annan jätte, under en lång tid och jag bara fortsätter fast den inte vill och så. //…// Då mobbar jag någon annan.
Intervjuare:	//…// och du sa att det måste pågå under lång tid, hur lång tid då?

Flicka: Nej det måste inte pågå under lång tid, det kan ta en dag och sen är det mobbning.
Intervjuare: Okej. mm. Om man har gjort det en gång då, är det mobbning då?
Flicka: Nej det är mest retning kanske.
Intervjuare: När blir det mobbning då?
Flicka: När det börjar bli... eller jag vet inte...
Intervjuare: När det händer mer än en gång eller?
Flicka: Ja.

I Flickans svar ser vi att hon först säger att mobbning är *"ifall jag retar någon annan jätte, under en lång tid"*. När intervjuaren lyfter detta ändras svaret: *"nej det måste inte pågå under lång tid, det kan ta en dag och sen är det mobbning"*. Samtidigt är det svårt att klargöra "lång" tid och Flickan i exemplet ovan säger: *"eller jag vet inte..."*. Det kanske handlar om att det är något i själva förloppet och intensiteten i dess uttryck som avgöra om barnen ska beskriva situationen som mobbning, vilket inte heller enkelt går att förmedla med ord.

I exemplet nedan ser vi hur en annan flicka trevar sig fram efter en definition:

Excerpt 18 Intervju med flicka:

Intervjuare: Har du varit med om en situation där någon mobbas?
Flicka: //...// Min bästis har blivit mobbad. Eller inte direkt mobbad, men, ja det tycker jag inte är så kul för henne.//...// Fast det var inte riktigt mobbning, det va bara ret, dom retades bara.
Intervjuare: Ja just det.
Flicka: Det tog jag liksom inte som mobbning.
Intervjuare: Nej just det, okej, men mobbning, va är, va är det som gör att du skiljer på retas och mobbning då?
Flicka: Mobbning, det är liksom retas i flera flera år, eller inte direkt år, men jättemycket.
Intervjuare: //...// Men du menade det här som du berättade om din kompis, att det var inte riktigt mobbning?
Flicka: Mm.
Intervjuare: Det var mera retande så?
Flicka: Det var ungefär bara ett år, eller kanske inte ett år, det kanske var ett halvår eller något sådant. //...// Sedan blev det bättre.

Flickans inledning pekar omedelbart på hur svårt det är att tydliggöra vad som hänt, utifrån kravet att knyta det till ett samtal om mobbning: ”min bästis har blivit mobbad”. Sedan ändrar hon sig snabbt igen ”eller inte direkt mobbad”. Hon upprepar sedan flera gånger att hon inte uppfattade det som mobbning. Det som hände hennes bästis pågick alltså inte tillräckligt länge för att definieras som mobbning, säger Flickan, utan att ”det är liksom retas i flera flera år, eller inte direkt år, men jättemycket //...// det var ungefär bara ett år, eller kanske inte ett år, det kanske var ett halvår eller något sådant”. Exemplet illustrerar hur barns tal om mobbning ser ut på olika sätt beroende på det aktuella samtalsämnet. Tidsaspekten spelar också roll i om händelserna talas om som mobbning eller inte, vilket inte betyder att tidslängden enkelt går att fastställa. Tidsdimensionen i frågor som rörde mobbning och relationer mellan barnen framstod som komplicerad, vilket framgick i flertalet barnintervjuer. Samtidigt utgjorde händelseförloppet och tiden viktiga aspekter i förståelsen av vad mobbning är enligt barnen.

Sammanfattningsvis visar resultatet att barnens försök att definiera begreppet mobbning varierar. Många av barnen ger inledningsvis en teoretisk beskrivning av mobbning som påminner om den i forskningssammanhang etablerade definitionen, men när barnen ska konkretisera genom exempel vidgades definitionerna och själva fenomenet framträdde som mer och mer komplext. Den mer teoretiska definitionen utsattes för ”påfrestning” när den konkreta situationen utvecklades i barnens beskrivningar och redogörelser. Barnens tal om mobbning visade att mobbning hade många innebörder, som var situationsanpassade. Det handlade inte minst om att i många fall fanns det också en historia eller bakgrund till den uppstådda situationen. Tidens betydelse framträdde tydligt, både för *när* något inträffade och under hur *lång tid* en situation hade pågått. En annan aspekt rörde händelseförloppet som föregick mobbningen. I de beskrivningarna som gjordes av barnen återkom ofta exempel på en rad tillfällen som ur det berättande barnets perspektiv förklarade mobbningen på ett alternativt sätt, jämfört med om enbart den aktuella situationen hade setts.

Att berätta om mobbning som en konkret situation

I en mer ingående näranalys av *hur* barnen pratade om mobbning sett i relation till konkreta händelser, framkom i ett första steg att barnen hade stora problem med att överhuvudtaget komma på en situation. På uppmaningen att berätta om en mobbningssituation de varit med i, eller sett, eller hört talas om, var det många som först sa

att de inte sett eller hört någon mobbning överhuvudtaget. Generellt kunde vi se en tveksamhet till att prata om mobbning i konkreta termer. Vid dessa tillfällen inträdde ett annat mönster i intervjuerna, som i sin tur speglade ett intressant och viktigt socialt spel runt vad vi uppfattar vara moraliska regler och konventioner på området.

Vi har varit inne på detta i ett tidigare avsnitt, och det kom att bli mycket tydligt när vi bad barnen berätta om ”riktiga” situationer. Flertalet hade svårt att komma på, de sa att de inte sett något, eller att det inte fanns mobbning på deras skola. Men efter ett tag släppte en del tveksamhet hos flertalet av de intervjuade barnen, och situationer började beskrivas, dock med en rad språkliga strategier som på olika signalerade till intervjuarna att det berättande barnet presenterade sig som icke inblandad. I ett första steg framträdde ett mönster som visade hur barnet inledde med att prata om mobbning som de själva inte sett, som ägt rum på en annan plats, eller som skett för många år sedan. Den mobbning som beskrevs hade skett i ett annat rum, vi en annan tidpunkt, för länge sedan. En näranalys av dessa situationer kunde dock förfina bilden ytterligare. I de fall där barnen kom att närma sig händelser som låg nära i tid och rum, ofta med viss tveksamhet och försiktighet, framträdde ett intressant mönster av språkliga strategier som syftade till att hantera utmaningen i att prata om mobbning (moraliskt laddat) utan att för den skull riskera att framstå som en mobbare, mobbad eller en som stått vid sidan av och iakttagit mobbning. Vi har valt att helt kort sammanfatta slutsatserna med hänvisning till ett konkret exempel. En flicka berättade om hur en pojke utsattes för mobbning i samband med en lek på skolgården. Citatet illustrerar återkommande strategier som barnen använde, fast här i en och samma berättelse. Den situation som beskrivs nedan utspelar sig på skolgården, under en återkommande lek, som går ut på att med en boll pricka in platser som representerar olika länder. NN i citatet är det mobbade barnet och de kursiverade avsnitten synliggör två specifika strategier.

Excerpt 19 Intervju med en flicka:

Flicka: .... det är en lek som man ska ta andras länder, och då va det, alla tog från NN, alla kasta på NN med flit (*oj då*) för att, ja *bara för att han är annorlunda då*, mm då, då blev han ledsen för han förlora (*mm*) och alla andra hade hela länder (*oj ja*) *men jag tog, jag försökte ta av dom andra*, men... då blev NN jätteledsen

Om vi tittar på den första delen i citatet som handlar det om hur berättaren förklarar mobbningen – ”*alla tog från NN*” och ”*alla kasta*

på NN" – genom att hänvisa till att "*han är annorlunda då".* Att på det sättet, i direkt anslutning till beskrivningen av mobbningen, ge en förklaring till detta, genom att som i detta fall hänvisa till att "*han är annorlunda då*", visar på ämnets moraliska laddning. Genom att ge en förklaring till den aktuella händelsen, synliggör berättaren (flickan som talar) att hon är medveten om att det finns ett problem med mobbningen. Om hon inte hade förklarat det hela, hade det funnit en risk att själv framstå som omedveten om det moraliskt laddade i att någon, som pojken i exemplet, blir mobbad. Förklaring som språkligt fenomen är enligt språkforskaren Antaki "some stretch of talk hearable as being a resolution of some problematic state of affairs" (Antaki, 1994, s. 4). Det rör sig alltså om en del av ett samtal där förklaringar eller lösningar sett i relation till ett dilemma eller problematisk situation presenteras.

I barnintervjuerna återkom på ett genomgående sätt förklaringar till varför ett barn hade mobbats, förklaringar som relaterade till följande aspekter:

- den mobbade är annorlunda och olika (utseende, sjukdomar, handikapp, kläder)
- det finns en historia (ett händelseförlopp) som föregick den specifika händelsen
- mobbaren och mobbarens situation (skilda föräldrar, jobbigt hemma)

I varierande grad, och ibland sammanblandat, använde barnen förklaringarna ovan som ett sätt att rama in det problematiska (mobbningen) som ett sätt att skapa förståelse för det som skett. De samtal med barn om mobbningssituationer som vi genomförde inom ramen för utvärderingsstudien genererade specifika utmaningar för barnen. Inför en vuxen intervjuare mobiliserade barnen specifika strategier som på olika sätt syftade till att presentera sig som socialt ansvarstagande och insiktsfulla. Detta är ett fenomen som genomgående präglar social interaktion, där kulturella normer och sociala konventioner hela tiden är närvarande och förhandlas på ett sätt underlättar det sociala spelet.

Om vi återgår till citatet ovan, framträdde en annan strategi parallellt med "förklarings-strategin" som rörde hur berättaren framställde sin egen plats och position, sett i relation till den händelse som beskrevs. Flickan i citatet ovan säger: "*men jag tog, jag försökte ta av dom andra".* I den här situationen framställde flickan sig själv som den som gick in och hjälpte den mobbade. Det fanns också andra sätt att

framställa sig själv, som snarare handlade om att synliggöra att berättaren inte varit närvarande när mobbningen hade inträffat. Det kunde exempelvis handla om att berättaren hade ”hört talas om situationen” men inte själv varit där, eller att händelseförloppet förlades till en plats där inte berättaren funnits med. Ett annat sätt var att betona att händelsen inträffat för många år sedan. Strategierna att antingen förlägga händelseförloppet på en plats där inte berättaren själv befunnit sig, eller att det inträffade skett för länge sedan, kan inordnas i ett överordnat mönster som visade hur barn som pratade om mobbning undvek följande tre positioner:

- mobbare
- mobbad
- ”by-stander”

Vi tolkar detta som ett uttryck för att i berättelser om ”riktiga” mobbningssituationer utgör dessa tre positioner ett riskabelt projekt för den som berättar, i den mening att berättandet pågår i ett socialt sammanhang där sociala normer och konventioner är närvarande. Att berätta om en händelse där berättaren riskerar att framstå som mobbare är ett socialt sett riskabelt projekt. Exempelvis, om flickan i citatet ovan *inte* betonat att hon försökt hjälpa den mobbade, då hade hon riskerat att framstå som en mobbare. Att vara mobbare innebar i den specifika situation hon befann sig i vid det tillfället, ett intervjusamtal med en vuxen, helt enkelt att säga att hon gjort något fel, moraliskt sett. Likaså var de övriga positioner som undveks av barnen i intervjusituationen behäftade med problem av olika slag. Att vara mobbad innebar att medge en social utsatthet och ett utanförskap, som i den specifika intervjusituationen hade kunnat leda till en typ av uppmärksamhet som barnen i intervjusituationen inte eftersträvade. På samma sätt att riskera att framstå som en ”by-stander” var skuldbelagt i den mening att det fanns en kod som handlade om att man bör hjälpa sina medmänniskor och kamrater. Lägg därtill till att hela detta intervjusamtal utspelar sig inom ramen för ett anti-mobbningsprojekt där just den positionen uppmärksammats särskilt; barnen hade uppmanats och uppmuntrats att på olika sätt arbeta med att om de hamnade som *åskådare* till mobbning agera och reagera på olika sätt.

I det sätt att tala om mobbning som framträder i barnens tal, det vill säga att hela tiden klargöra för intervjuaren att mobbning är fel och dumt, att de själva aldrig mobbat och att - som många försäkrar inledningsvis - de har inte sett till eller hört talas om mobbning, synliggör hur mobbning är ett moraliskt laddat tal. Istället för att analysera

barnens redogörelser och berättelser som ”fakta” om hur barnens värld ser ut så analyseras talet som uttryck för barnens medvetenhet om och förhållningssätt till normer och konventioner på mobbningsområdet. Det är inte något nytt i den mening att det inte har lyfts fram i tidigare studier, men i den föreliggande rapporten väljer vi att understryka detta, som en viktig utgångspunkt för analysen generellt. Det rör sig om ett förhållningssätt som vi ser som ett centralt resultat mot bakgrund av det övergripande syftet med studien, att studera genomförandet och mottagandet av *Säg STOPP!*-projektet.

Barns prat om mobbning och konskevenser för praktiken

Att som vuxen vända sig till ett barn och prata om mobbning innebär ofrånkomligen för barnet, som medaktör i samtalet, att hon eller han positioneras och positionerar sig som ett barn som tar ställning. Det går inte att tala om mobbning utan att hantera moraliska dilemman. Det får specifika konsekvenser för lärare som i sitt dagliga arbete med skolbarn måste förhålla sig till mobbning, antingen inom ramen för anti-mobbningssatsningar eller till följd av mobbningssituationer i skolbarnsgruppen som måste hanteras och lösas. Att förstå innebörden i att vända sig till barn i syfte att tala om en mobbningssituation innebär att också kunna lyssna till och ta till sig de språkliga strategier som själva ämnet aktualiserar, som ett sätt att undvika att fastna i låsta positioner. Insikten om samtalsämnets inbäddning i specifika koder och konventioner, som redan på förhand fastställt att mobbning är FEL, kan underlätta att hitta andra infallsvinklar och förhållningssätt till barn när situationer ska redas ut och förstås. Om barnen får ange sina förklaringar, om de tillåts positionera sig och om de ges möjlighet att tydliggöra tidens betydelse, och den begreppsliga överlappningen mellan mobbning/diskriminering/bråk/tjafs uppmärksammas, då kan situationen kanske ramas in och förstås mer ingående av involverade parter – både barn och vuxna. Istället för att avkräva barnet ”sanningen” om vad som hände kan läraren närma sig barnens prat, såsom det utvecklas i dessa komplicerade situationer. Att låta frågan om vad som skett, vilka som varit inblandade och när det skedde, vara en förhandlingsfråga som mejslas fram gemensamt, till dess att en mer ingående förståelse har uppnåtts rörande de involverades olika perspektiv, är ett första steg. Nästa steg blir sedan frågan om värdering och moral mer specifikt när det gäller den aktuella situationen och att klargöra principiella ställningstaganden.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis, på grundval av de kunskaper som baseras på barnens perspektiv på den aktuella insatsen så framträder *Säg STOPP!* som en dramapedagogisk metod med potential i flera bemärkelser.

För det första, mobbning som fenomen pågår i sociala sammanhang, där gränser och definitioner av vad mobbning är ständigt förändras och omförhandlas av barnen (Andersen, 2010). Det är en viktig kunskap att lyfta fram i samband med anti-mobbningsarbete. I intervjuerna beskrev barnen händelseförlopp som föregått en mobbningssituation på ett sätt som visar att de betraktade dessa händelser som avgörande för att skapa förståelse för både situationen och de inblandade aktörernas utgångspunkter och motiv. Hela förloppet kom dock inte alltid fram, enligt barnen, när lärare ryckte in och hanterade situationen, vilket ur barnens perspektiv kunde komplicera situationen och skapa en snedvriden bild av vad som hänt. Samtidigt betonade barnen vuxnas närvaro och betydelse i mobbningssituationer, återkommande var hänvisningar till vuxna som stöd och hjälp vid mobbning (för den utsatta förstås, men också för de som åsåg mobbning och ville agera), vilket synliggör vikten av vuxnas närvaro och inblick i barnens sociala liv.

För det andra, en dramapedagogisk ansats möjliggör för barnen att närma sig frågor om mobbning på ett sätt som skapar underlag för barnen att förhålla sig till och resonera om mobbning, utan att behöva riskera att framstå som en potentiell mobbare eller ta ansvar för att ha varit involverad i en mobbningssituation. Vid sidan av frågor om händelseförlopp som föregått mobbning, liksom vuxnas betydelser för att hantera svåra situationer, visade analysen av barnintervjuerna på ett särskilt viktigt fynd, nämligen att talet om mobbning har *starka moraliska dimensioner*. Barnens berättelser och sätt att berätta visade tydligt hur mobbning var ett svårt ämne att tala om. Varje barn som närmade sig samtalsämnet, via våra frågor eller indirekt i samband med andra samtalsämnen, visade en försiktighet som handlade om att inte riskera att framstå som ett barn som mobbar. Allas beskrivningar och redogörelser visade en tydligt en insikt om att mobbning är FEL, det fanns inga som helst tecken på att barnen inte kände till detta eller var omedvetna, tvärtom, barns medvetenhet om det moraliskt felaktiga med att mobba var väldigt tydligt. En sådan utgångspunkt får konsekvenser när barnen ombeds (eller avkrävs) att tala om mobbningen, antingen konkret i en skolsituation där en lärare tar på sig att försöka reda ut en situation eller

mer abstrakt när mobbning ska diskuteras mer generellt i klassen (som i samband med *Säg STOPP!*-projektet) eller i intervjuer om mobbning (som i vårt fall). Oavsett hur samtalet läggs upp måste barnen hela tiden vara försiktiga med vad de säger, eftersom ingen vill presentera sig som en mobbare. Vi utreder detta mer ingående i en pågående artikel (Zetterqvist Nelson & Kvist Lindholm, work-in-progress). I all korthet, det handlar om att barn precis som vuxna i sociala relationer kontinuerligt hanterar möten och interaktioner på ett sådant sätt att man som individ inte riskerar att framstå som ansvarslös eller socialt inkompetent. Att framstå som ansvarsfull och socialt kompetent utgör exempel på normativa krav och förhållningssätt som genomsyrar vår sociala och kulturella samtid. I detta fall, när barnen intervjuades om *Säg STOPP!* och vidare om mobbning, fanns ett genomgående mönster hos barnen att inte framställa sig som en mobbare, inte heller mobbad, och att om de pratade om mobbning, så hade detta skett någon annanstans alternativt för länge sedan. Barnen skapade på så vis via olika språkliga strategier *distans* till mobbningen – då för länge sedan eller där borta, långt borta, hade det skett. Likaså, de själva var sällan inblandade. Mot den bakgrunden skapar dramapedagogiken möjligheter till en distans till mobbning och bildar ett underlag för barnen att närma sig frågan utan att behöva ta till en rad strategier för att skydda sig själva från att framstå som moraliskt tvivelaktiga.

Generellt uttrycker sig barnen positivt om projektet. De delar av projektet som knyter an till ”roll-spel” och ”teater” och att göra egna filmer, framträder som moment som gör särskilt intryck. Mot bakgrund av ämnets laddade karaktär framstår det dramapedagogiska inslaget som ett fruktbart sätt att närma sig frågan utan att det individuella barnet riskerar att framstå som vare sig mobbare eller mobbad. Via lek och fiktion skapas istället en grund för att ”leka” sig fram och pröva olika positioner i mobbningssituationer. *Säg STOPP!* skapar ett rum för barnen att närma sig ett problematiskt ämne på ett sätt som samtidigt möjliggör distans och reflektion.

Samtidigt är det viktigt att påtala att alla övningar i skolan som syftar till att lyfta upp och problematisera destruktiva sociala processer också omfattar en risk att det moment som ska vara en övning - ”på låtsas” - övergår till att bli ett reellt händelseförlopp – det utspelar sig ”på riktigt”. Trots goda intentioner att medvetandegöra barnen om det negativa med mobbning, kan *Säg STOPP!*-samtal och övningar på området leda till att destruktiva mönster upprepar sig (se vidare Kasparsson, 2011; Skolverket, 2011).

4. Uppgifter från lärarenkäter

I följande avsnitt presenteras uppgifter som baseras på enkäter som riktats till involverade skolor och lärare, samt observationer och noteringar från processutvärderingen.

Inledningsvis framkommer att av Katrineholms totalt 13 skolor som omfattar åren förskoleklass och upp till år fem alternativt år sex, har deltagandet varierat över de tre åren. I tabell 1 nedan presenteras antal skolor som tagit del av *Säg STOPP!.*

Tabell 1: Förteckning antal deltagande skolor

År	**2009**	**2010**	**2011**
Deltagande skolor totalt	8	4	7
centralort	5 (av totalt 6)[7]	3	3 (av totalt 6)
landsbygd	3 (av totalt 7)	1	4 (av totalt 7)
Deltagande lärare	8	10	11
Lärare som besvarat enkät	6	10	11

Första och tredje året ser vi att fler än hälften av skolorna deltog, medan år 2010 var deltagandet mer skralt. En förklaring är att under första året förde flera landsbygdsskolor fram att de gärna hade deltagit men att de på grund av begränsade möjligheter att ta sig in till Katrineholm valt bort projektet. Som en respons på detta valde projektledningen att tillföra extra medel till de skolor som önskade delta, ett tillskott som dock inte kom skolorna till del förrän år 2011 (av budgettekniska skäl). De lärare som varit involverade i projektet fick sedan uttrycka sina åsikter och synpunkter i en enkät som redovisas nedan, år från år.

[7] Rektor vid den skola i centralorten som inte deltog i *Säg Stopp!* hänvisar till pågående utbildningssatsning för SET, vilket ses som ett annat sätt att hantera mobbningsfrågor.

Lärarenkäten 2009

Efter det att teaterföreställning genomförts och utställningen avslutats delades en enkät ut till involverade lärare (se bilaga 1). Den besvarades av lärare vid sex av de involverade skolorna, totalt åtta lärare.

Tid och arbetssätt. Vid en skola har man lagt ned närmare 15 timmar på projektet medan övriga skolor anger 2-4 timmar. Filmen har visats för barnen, och instruktionerna som följde har använts genomgående, liksom de värderingsövningar som medföljde instruktionerna. Det manus som bifogades filmen har använts i mindre omfattning, liksom diskussionsfrågorna. Sammanfattningsvis var det några som, de uttrycker det, ”tog konceptet rakt av”, medan andra valde delar. Alla gick sedan på teaterföreställningen, medan två valde att inte bidra med material till den utställning som arrangerades parallellt till teaterföreställningarna. Under rubriken Arbetssätt och Övrigt tillade vissa lärare hur de lät eleverna själva skapa ett slut till filmen, som de fick spela in, eller att man hade haft en breddad diskussion om inte bara mobbning utan om ”vad man kan göra framför allt om man är rädd för att berätta”, liksom ”bra samtal runt att känna sig ensam och kompistryck mm”.

Upplevelse av Säg STOPP! Av åtta lärare svarade sex att de upplevt projektet som ”mycket bra” respektive ”bra”, med kommentarer som att det var ett tydligt material för eleverna, att det var bra att få en introduktion till projektet från läraren på Kulturskolan, att övningarna var lättillgängliga och enkla att arbeta med för barnen. En lärare skrev att övningarna var för vuxeninriktade. Flertalet tyckte att filmen var bra, och några noterar mycket bra, och kommenterade att skådespelarna var bra, den var kort och konkret, att språket kändes aktuellt men att eventuellt, som en skriver, att ”replikerna passar kanske bättre för något äldre elever”. Instruktionshäftet ansågs också av flertalet vara bra, eller mycket bra, med en struktur som uppskattades för att den gav riktning utan att detaljstyra. Teaterföreställningen ansågs mycket bra, ”väl genomförd” och att barnens förslag och inlägg togs på allvar, och skapade delaktighet för alla. Övriga kommentarer var att man önskade att projektet blev en del av ”trygghetsarbetet i många år framöver” och att det var uppskattat ”tema av både elever och lärare”. Frågan om det genererat några problem besvarades med ”nej” och ”vet inte”. Angående elevernas upplevelser av projektet angav lärarna att de uppfattade att eleverna var positiva, att eleverna var engagerade i uppföljningsövningarna efter filmvisningen och de arbetat fram många förslag till hur mobbning och mer specifikt, det dilemma som målades upp i filmen, ska hanteras. Det har också bidragit till, som

en skriver att en ”elev vågade berätta om sina tidigare erfarenheter av mobbning från en annan skola”. Av de åtta lärare som besvarade enkäten angav fem att gärna arbetade med *Säg STOPP!* igen, medan tre uttryckte osäkerhet.

Förslag till förändringar. Två lärare anser att projektet ska ges till yngre barn, en föreslår att projektet ska vävas in i SET, medan övriga anser att projektet ska ges till år fyra som tidigare. En lärare noterar att tiden var knapp mellan introduktionen och föreställningen/utställningen, medan andra skriver att det inspirerat till fortsatt arbete.

Lärarenkäten 2010[8]

Säg STOPP! genomfördes av totalt fyra skolor, och 10 lärare besvarade enkäten. 9 stycken angav att de också arbetat med materialet (en lärare angav att kollegan arbetet med materialet i klassen). Vid informationsträffen deltog flertalet vid (sju av tio) och den beskrevs som ”informativ”, ”lagom lång och tillräckligt omfattande”, den gav en ”bra inblick”, samt en röst som uttryckte att ”den var lite rörig”.

Tiden som ägnades åt projektet varierade från 3,5 timmar till ca tio timmar. Omskrivet i lektionspass handlade det om alltifrån 3 pass á 60 minuter till totalt 15 lektioner (utspridda under två-fyra veckor alternativt mer intensivt några heldagar). Sättet att arbeta med materialet varierade enligt lärarna. Alla visade filmen och använde de instruktioner som bifogats, liksom värderingsövningar som föreslagits. Däremot hade inte alla använt sig av manuset (sex av nio). Diskussionsfrågorna hade också använts i varierande omfattning, hälften hade använt alla frågor medan övriga använt ett urval.

Nästan alla lärarna som fyllde i enkäten hade gått på teaterföreställningen, likaså nästan alla hade lämnat in material från eleverna till den allmänna utställningen som ordnades i samband med teaterföreställningen.

Vad gäller en mer generell uppfattning om projektet i stort uttryckte flertalet att det var ”mycket bra” och ”bra”, med en röst som uttrycker ”dåligt”. Lärarna ombads också precisera vad som var bra och vad som kunde förbättras varvid följande angavs: rollspelet uppfattades som positivt, och att filmen berör eleverna, med invändningen att språkbruket var för ”avancerat” med ”fula” ord för elever i år fyra. Likaså kommenterade flera att skådespelarna spelade elever i årskurs fyra, men flera markörer i pjäsen antydde att det rörde sig om hög-

[8] I jämförelse med bearbetningen av enkäten från 2009 presenteras resultat från enkäterna från 2010 och 2011 i mer kortfattad form.

stadiet, såsom uppehållsrum, vilket skapade ett trovärdighetsproblem. Därtill var skådespelarna tonåringar, vilket ytterligare skapade en bild av ungdomar på högstadiet.

Instruktionshäftet beskrevs som generellt ”bra”, särskilt betonades att det var bra att få prova på dramaövningar praktiskt, likaså uppfattades diskussionsfrågorna som bra, liksom värderingsövningar.

Det fanns en invändning som gällde termen ”mobbning”, vilket ansågs ”ålderdomligt” mot bakgrund av en mer nutida terminologi om diskriminering, trakassering osv.

Föreställningen beskrevs av flertalet som ”mycket bra” eller ”bra”, likaså beskrevs det som positivt med möjligheten för eleverna att både se pjäsen ”live”, liksom att aktivt komma med förslag till skådespelarna. De invändningar som angavs rörde pjäsens innehåll, med särskild betoning på hur vissa slutscener som spelades upp var orealistiska.

Säg STOPP! gav enligt flertalet lärare inte upphov till problematiska situationer i klassen. Lärarnas uppfattning om elevernas syn på projektet verkar generellt vara att de var positiva till projektet, att de tyckte det var ”bra”, att de hade haft ”kul under arbetets gång”, det var ”roligt och annorlunda”, ”uppskattade” att göra en film. Några elever hade dock kommenterat och sagt att det blivit lite ”tjatigt”, med ”för mycket prat om mobbning”, likaså att det var ”svårt att hitta på ett slut”. En lärare skrev att det skapat samhörighet i klassen.

Flertalet vet inte om de ska jobba med *Säg STOPP!* nästa år, men lärarna angav hur de ser det som en del av pågående trygghetsarbete och värdegrundsarbete.

Lärarenkäten 2011

Lärarnas motiveringar till varför de valt att delta i *Säg STOPP!* varierar, alltifrån att man hade en positiv erfarenhet sedan tidigare (”det blir bra samtal i klassen”), alternativt att de har rekommenderats av andra kolleger att delta i *Säg STOPP!* Andra säger att man sett materialet som en viktig del i generellt värdegrundsarbete. Någon angav att de tyckte det såg ”spännande ut” eller att ”aktuella händelser i klassen” har bidragit till deltagandet.

När projektet hade genomförts i klassrummet hade följande moments genomförts av nästan alla: filmen hade visats, instruktionerna som medföljde filmen hade använts, värderingsövningar hade

genomförts, likaså hade alla tagit sina klasser med till föreställningen i Musikens hus.

Något färre har arbetat med manuset som medföljde och bland de som använt filmens manus hade det använts som underlag skolbarnen när de gjorde en egen film. Att skapa material som skickades till utställningen hade också förekommit i något mindre omfattning.

Några lärare skrev dessutom till att de kombinerat övningarna med andra inslag eller att eleverna hade fått spela teater och filma själva, liksom skrivit fler texter om hur mobbningssituationer kan hanteras.

Lektionstid som ägnats projektet varierade dock oerhört, alltifrån tre klocktimmar till nio klocktimmar, vilket antydde hur lärarna valt att genomföra projektet i olika grad.

Enbart tre lärare deltog vid informationsträffen, vilka beskrev tillfället som mycket givande.

Uppfattningen om filmen var mycket positiv, och flera påpekade vikten av det tydliga budskapet. Att arbeta med filmen beskrevs som positivt, likaså det instruktionshäfte som medföljde. Övningar (värderingsövningar) som beskrevs i instruktionshäftet sågs som positiva, och fler efterfrågades.

Teaterföreställningen beskrevs som mycket positiv, att skådespelarna var i samma ålder som åskådarna betraktades som positivt. Publikens involvering sågs som positiv, att få komma med förslag sågs som positivt. Ett problem som anges var möjligen att föreställningen var lite lång, ”barnen orkar inte hela vägen”.

Inga problematiska situationer hade uppstått i klassrummen.

Lärarnas uppfattning vad eleverna beträffar var att flertalet elever hade uppskattat projektet, ”väldigt roligt att jobba med *Säg STOPP!*” Ett flertal har ”bett om att få mer med ”projektet. Eleverna var positiva och engagerade, gillade diskussionerna och att ta ställning, några hade, som en lärare skriver, ”förhoppningsvis fått sig en tankeställare”.

Flertalet lärare anger att de vill jobba vidare med Säg *STOPP!*

När de ombeds kommentera forumteater som pedagogisk form är flertalet mycket positiva, och kommenterar att metoden kan appliceras också på frågor om ”rast-situationer”, ”demokratifrågor”, ”religionsfrågor” etc.

Sammanfattning lärarenkäter

Ur ett lärarperspektiv uppfattades *Säg STOPP!* som ett positivt projekt, inledningsvis med särskild betoning på rollspel/teaterföreställningen men det sista året lyfte också flertalet involverade lärare fram värderingsövningarna som ingick i projektets instruktionshäfte som betydelsefulla. Det var också ett projekt som beskrevs som möjligt att integrera med pågående värdegrunds- och trygghetsarbete. Att använda dramatik/Forumteater som pedagogiskt redskap framhölls som viktigt av lärarna, med dess potential att diskutera ämnen som var relevanta i värdegrundsarbete.

5. Säg STOPP! – forskningsstöd och kritiska invändningar

Under senare år har anti-mobbningsprogram varit ett område som fått allt större uppmärksamhet i forskarvärlden. År 2010 lät Brottsförebyggande rådet (BRÅ) genomföra en systematisk genomgång av alla internationella studier som vetenskapligt prövat olika anti-mobbningsprogram och dess effekter (Tfofi, 2008). Ett viktigt kriterium för de studier som inkluderats var att de effekter som rapporterades skulle ha påvisats via specifikt utformade experimentella metoder. Efter en noggrann genomgång av vetenskapliga databaser och tidskrifter hade totalt 59 studier vaskats fram, vilka i sin tur omfattade utvärdering och prövning av totalt 30 program. I den aktuella artikeln redovisas också ett tiotal komponenter vilka visade sig återkomma mer eller mindre ofta i de aktuella programmen. I en sammanfattning av genomgången, skriven på svenska och utgiven vid BRÅ (Alvant, 2009) redovisas dessa komponenter (Ibid, s 25-27). Om vi återknyter till *Säg STOPP!*-projektet framgår att projektet omfattar *fem* av dessa komponenter. Siffran som ges inom parentes syftar på hur många av de totalt 30 programmen som analyserats som omfattade den aktuella komponenten.

- Utbildningsmaterial om mobbning (i klassrummet) (26)
- Föräldrautbildning/möten (20)
- Skolkonferenser/information till elever i storgrupp (17)
- Utbildningsvideo/virtuella datorprogram (15)
- Att engagera elever i anti-mobbningsarbetet, ofta baserat på filosofin att få elever att ta avstånd till mobbning och erbjuda stöd till den mobbade (9)

För det första, *utbildningsmaterial om mobbning (i klassrummet)* utgör i detta fall det *Säg STOPP!*-material som utvecklats för lärare att använda under lektionstid. Den film och de övningar som framtagits inom ramen för *Säg STOPP!* framställdes till lärare för att användas under lektionstid inom en begränsad tidsram. Uppgifterna i *Säg STOPP!* integrerades sedan i skolarbetet på återkommande lektioner under en period av några veckor på höstterminen. En andra komponent är *information till föräldrar,* vilket i detta fall bestod av en inbjudan till föräldrar att se pjäsen ”live” samt den utställning som anordnades kring barnens teckningar. I *Säg STOPP!* ingick också momentet att alla barn i år fyra inbjöds att se pjäsen ”live” samt att titta på den utställning som arrangerades där barnens teckningar och filmer presenterades. Det innebar *information till elever i storgrupp*, vilket också utgjorde en komponent som återkom i anti-mobbnings-program.

Det aktuella materialet i *Säg STOPP!* bestod av en film. Att *använda virtuellt material/film* utgjorde ännu en komponent som återkom i så kallade effektiva anti-mobbningsinsatser. I *Säg STOPP!* bestod materialet av en film samt möjligheter för eleverna att göra egna filmer. En femte viktig komponent som ingick i *Säg STOPP!* var *att engagera elever i anti-mobbningsarbete*. Denna grundtanke baserade sig på Forumteaterns grundläggande filosofi att se och förhålla sig till alternativa handlingsmöjligheter i utsatta situationer, liksom dess betoning av medkänsla och solidaritet med grupper som är marginaliserade, betydelsen av medkänsla och samt uppmuntran att aktivt ingripa mot alla former av förtryck. I *Säg STOPP!* omsattes detta i budskap till barn att det finns en rad olika handlingsstrategier i mobbningssituationer, alltifrån att gå därifrån till att mer aktivt ingripa och kanske bokstavligen säga STOPP. *Säg STOPP!*-filosofin syftar till att inspirera elever till att agera mot förtryck och att reflektera kring handlingsalternativ och motstånd.[9]

Mot den bakgrunden framgår att *Säg STOPP!* omfattar en rad viktiga komponenter som återfinns i vetenskapligt prövat effektiva program mot mobbning. De komponenter som ingick i *Säg STOPP!* har visat sig ha *särskild bäring vad gäller att minska antalet mobbade*. Det finns andra komponenter som visat sig har starkare effekt vad gäller att minska antalet mobbare, men som sagt, *Säg STOPP!* framträder

[9] Det överensstämmer med tankegångar i forskning om s k ”bystander”-perspektiv, där den sociala dynamiken som utspelar sig runtomkring mobbningssituationen har fokuserats. Utgångspunkten är att mobbningen inte skulle äga rum utan åskådare (se t ex Gini et al, 2008; Salmivalli & Nieminen, 2002; Salmivalli & Teräsahjo, 2003; Salmivalli, 2009).

som mer orienterat som ett sätt att minska antalet barn som blir mobbade (Alvant, 2009, s. 16-17).

Resultatet från utvärderingen av *Säg STOPP!* har också stöd från tidigare forskning om dramapedagogik som metod och dess potential att närma sig frågor som knyter an till skolans fostransuppdrag och värdegrund. Som vi har nämnt, vår utvärdering visade hur dramapedagogiska uttrycksformer, liksom estetiska varianter, tillhandahåller redskap för skolbarn och skolpersonal att närma sig ämnet mobbning utan att på förhand låsas av de moraliska positioner som samtalsämnet genererar. Exempelvis, laddningen i att som samtalsdeltagare uttrycka att hon eller han *har* mobbat, eller att hon eller han *är* mobbad, och de konsekvenser detta får i samtalet. Mobbning utgör ett ämne som för barn (och vuxna) är moraliskt laddat, det är fyllt av för många på förhand definierade ”rätt och fel” och det väcker starka känslor hos barnen. Alla barn visade också på olika sätt att de är väl medvetna om att mobbning är moraliskt fel och vidare uttrycker flertalet stark empati för den flicka som utsattes för mobbning i filmen som användes som utgångspunkt i projektet. I barnens beskrivningar av mobbningssituationer framkom dock också en rad aspekter som visade att mobbning äger rum i ett socialt sammahang med många faktorer som spelar in och avgör hur mobbningen uppfattas och förstås av barnen. I barnens beskrivningar var inte minst tidsfaktorn ett viktigt moment. En mobbningssituation kunde ha en koppling till en händelse längre tillbaks tiden, som trappats upp under den aktuella perioden, och slutligen nått en kritisk punkt som resulterade i den mobbningssituation som hamnat i fokus för de vuxnas uppmärksamhet. Barnen beskrev hur vuxna i en sådan situation ofta inte insåg att en rad händelser föregått den kritiska situationen, vilket utifrån barnens perspektiv hade en stor betydelse för hur situationen bedömdes.

Resultat från föreliggande undersökning ligger i linje med studier av skolbarns sociala liv i praktiken, där frågor som rör inneslutning och uteslutning aktualiserats och aspekter som kulturella mönster, sociala hierarkier, maktrelationer och makt, stigmatiseringsprocesser, barns meningsskapande och relationsskapande har uppmärksammats (se t ex Bliding, Holm & Hägglund, 2002; Thornberg, 2010, 2011; Wrethander Bliding, 2007). Vilka aspekter som betonats i olika studier är delvis en följd av teoretiska perspektiv och antaganden, menar Robert Thornberg, men sammantaget pekar resultaten på betydelsen av att ta hänsyn till den sociala dynamiken i samband med implementering av anti-mobbningsprogram (Thornberg, 2011, s. 264-265).

Det finns också kritiska invändningar att göra mot *Säg STOPP!*. För det första, det är inte ett program som bygger på en så kallad ”whole-school”-approach, det vill säga en ansats som involverar alla nivåer i skolan och alla grupper (elever, lärare, övrig personal, rektor, föräldrar, elevvården osv) och som har en långsiktig ambition att påverka skolklimatet över tid. En komponent som visat sig avgörande för att förändra ett skolklimat i positiv riktning. Mot bakgrund av projektets tidsmässigt sett korta utsträckning i tid har det däremot fördelen av att vara relativt enkelt att administrera och lätt att integrera i pågående verksamhet. Nackdelen är risken att det blir ett kort och intensivt inspel som inte lämnar avtryck hos vare sig elever eller lärare, utan enbart tär på tid och ekonomi.

För det andra, den dramapedagogiska dimensionen ställer höga krav på lärares professionella kompetens och kräver speciellt utformad undervisning. Det är viktigt att de lärare som arbetar med dessa uppgifter får stöd och uppbackning från Kulturskolan liksom från sin rektor, för att kunna undervisa barnen med stöd av dramapedagogik och visuella metoder.

För det tredje, ytterligare en kritisk punkt handlar om en aspekt som är gemensam för alla de tre metoder/insatser som ingått i BoU i Katrineholm och som syftar till att skapa, förändra och utveckla barn på ett känslomässigt och socialt plan. I skolans sociala fostransansvar ingår ofrånkomligen att barns emotionella upplevelser och utlevelser blir en angelägenhet för skolan. Det skiljer sig skarpt från ett psykologiskt terapeutiskt uppdrag att bidra till psykologisk förändring och personlig utveckling. I en metod som *Säg STOPP!* med rötter i ett dramapedagogiskt tänkande och Forumteater, med en tydlig koppling till humanistisk/existentiell psykologi ställs dock frågan om personlig psykologisk förändring mer på sin spets. I ett skolprojekt som fokuserar skolbarnens personliga och emotionella liv, står barns integritet på spel i den mening att uppgifter som rör deras hälsa (i bred mening) och personliga sfär hamnar i blickfånget när uppgifter och övningar ska genomföras. Det är en situation som skiljer sig från gängse kunskapsorienterade situationer i skolan. Vi menar inte att det förstnämnda är något ovanligt i skolan, det är situationer som ofrånkomligt uppstår i värdegrundsarbete och annan verksamhet som rör sociala relationer och barnens känsla av trygghet. Vissa metoder/insatser som används i skolan har dock en tydlig anknytning till den humanistiska/existentiella skolans teorier om personlig utveckling (som Forumteater och andra former av dramapedagogik) eller i psykiatrisk verksamhet och psykologisk behandling, vilket bör uppmärksammas. Det finns två viktiga skillnader som får specifika

konsekvenser för barn. Att som vuxen ta del av psykologisk behandling är en sak, att gå i skolan en annan. Barnen är enligt lagen tvingade att gå i skolan och att delta i dess verksamheter. I den stund ett barn upplever en övning som integritetsmässigt påträngande är deras möjligheter att välja bort situationen begränsade. Ett tydligt exempel från *Säg STOPP!*-insatserna är att några barn, som definierade sig eller definierades som mobbade uppfattade mobbningstemat som påfrestande. Den utsatthet som fanns i deras vardag var själva huvudtemat för dessa lektionstillfällen, vilket skapade en situation som kunde bli problematisk. I ett terapeutiskt sammanhang för vuxna kan detta användas och utnyttjas som en positiv förändringspotential – problemen finns i det aktuella nuet, möjligt att utforska och reflektera kring i syfte att ändra förhållningssätt och strategier. I skolan ser situationen helt annorlunda ut. Skolan har ett brett uppdrag som handlar om social fostran och personlig utveckling i den mening vi tillskriver barnuppfostran och socialiseringsprocesser. Ett skolbarn som känner sig utsatt och upplever rädsla skulle troligtvis inte självmant välja att lösa dessa problem i grupper där också upphovet till deras rädsla finns nämligen de barn och barngrupper som de identifierar som mobbare. Det var ett konkret exempel på hur vissa elever riskerade att drabbas av metoder/insatser på ett personligt och emotionellt påfrestande sätt som också kan kränka deras integritet. Andra mindre drabbande exempel på problem som uppstår när terapeutiska behandlingsprinciper slår igenom i skolsammanhang är när två elever som innan de kliver in på lektionen, där de förväntas spela upp mobbningssituationer, har drabbat samman i en konflikt. Denna ”verklighet” kommer på olika sätt att påverka den dramapedagogiska uppgiften vilket innebär att oavsett uppgiftens fiktiva karaktär så är den sociala konkreta verkligheten närvarande i olika grad. Denna glidning mellan att röra sig i en fiktiv värld, där problem och konflikter kan spelas upp i pedagogiskt syfte, och en verklig värld, där problem och konflikter uppenbarar sig väldigt konkret och påtagligt i rummet, bör uppmärksammas av lärare och bli föremål för diskussion och reflektion (se vidare Kasparsson, 2011).

Sammanfattningsvis, projektet bidrar dock med en grund för skolbarn och lärare att närma sig mobbningsområdet ur ett ”lekande” perspektiv, vilket i sin tur möjliggör ett reflekterande förhållningssätt till en rad moraliska frågor och dilemman som mobbning skapar. Om vi återknyter till vad barnen själva säger och tar deras perspektiv på allvar, framträder ett projekt där just film och teater verkar ha gjort starkt intryck på barnen. I den meningen finns en stark potential i projektet som kan bidra till skolors värdegrundsarbete och förebygg-

ande arbete mot mobbning. Mot den bakgrunden erbjuder Kulturskolans kompetens möjligheter att utveckla värdegrundsarbete i grundskolan, både för att via dramapedagogiska ansatser förhålla sig till mobbningsproblematik i skolorna och att bredda lärarnas kompetens generellt.

Referenser

Alvant, Per (2009) *Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen?* BRÅ.

Andersen, Frida (2010) *Mobbning, vad är det? – en diskursanalys av hur barn talar om mobbning. Psykologexamensuppsats.* Linköpings universitet. (http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva-2:338049, 2012-02-18)

Antaki, Charles (1994) *Explaining and arguing: the social organization of accounts*. London: Sage.

Bliding, Marie, Holm, Ann-Sofie & Hägglund, Solveig (2002) *Kränkande handlingar och informella miljöer: Elevperspektiv på skolans miljöer och sociala klimat.* Stockholm: Skolverket.

Boal, Augusto (1995) *The Rainbow of Desire: The Boal method of theatre and therapy.* London: Routledge.

Boal, Augusto (2008) *Theatre of the oppressed.* London: Pluto press.

Buttny, R. (1993) *Social Accountability in Communication*. London: Sage.

Buttny, R. (1993) *Social Accountability in Communication*. London: Sage.

Byréus, Karin (2010) *Du har huvudrollen i ditt liv: Om forumspel som pedagogisk metod för frigörelse och förändring.* Stockholm: Liber.

Eriksson, B., Lindberg, O., Flygare, E. & Daneback, K. (2002) *Skolan - en arena för mobbning – en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan.* Stockholm: Skolverket.

Gini, Gianluca, Pozzoli, Tiziana, Borghi, Franscesco & Franzoni, Lara (2008) The role of bystanders in the students' perceptions of bullying and sense of safety. *Journal of School Psychology* 46: 617-638.

Guldbrandsson, Karin (2007) *Från nyhet till vardagsnytta. Om implementeringens mödosamma konst.* Statens folkhälsoinstitut: 2007:20.

Halldén, Gunilla (2003) Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige* 8 (1-2): 12-23.

Halldén, Gunilla (2009) Barnperspektiv. Ett ideologiskt laddat begrepp och oprecist som analytiskt redskap. *Locus: Tidskrift för forskning om barn och ungdomar* 3-4: 4-20.

Hallden, Gunilla Red. (2007) *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons.

Kasparsson, Anna (2011) ”Det är en balansgång” – en diskursanalys av hur lärare pratar om Social och Emotionell Träning. Psykologexamensuppsats. Linköpings universitet. (http://liu.diva-portal.org/-smash/record.jsf?searchId=2&pid=diva2:444725, 2011-09-28)

Liegghio, M., Nelson, G. & Evans, S. 2010. Partnering with Children Diagnosed with Mental Health Issues. Contributions of a Sociology of Childhood Perspective to Participatory Action Research. *American Journal of Community Psychology* 46: 84-99.

Olweus, D. (1998). *Mobbning i skolan: vad vi vet och vad vi kan göra.* Stockholm: Liber.

Olweus, D. (1999). *Mobbning bland barn och ungdomar.* Stockholm: Rädda barnen.

Perlman, Sigrid (2008) *Katrineholm under Lupp – ungas tankar om fritid, skola, politik, inflytande, trygghet, hälsa, arbete och framtid.* Kommunledningsförvaltningen: Katrineholms kommun (2008-02-18)

Potter, Jonathan and Whetherell , Margaret (1987) *Discourse and Social Psychology*. London: Sage.

Salmivalli, C. & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior, 28,* 30-44.

Salmivalli, C. & Teräsahjo, T. (2003) ”She is not actually bullied”: the discourse of harassment in student groups. *Aggressive Behavior, 29,* 134-154.

Salmivalli, Christina (2009) Bullying and the peer group: a review. *Aggression and Violent Behavior* 15: 112-120.

Sandin, B. and Halldén, G. red. 2003. *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering.* Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposium.

Skolverket (2011) *Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder mot mobbning.*

Skolverket. (2009) *På tal om mobbning – och det som görs.* Stockholm: Skolverket.

Sternudd, Mia Marie F. (2000) *Dramapedagogik som demokratisk fostran? Fyra dramapedagogiska perspektiv – dramapedagogik i fyra läroplaner.* Doktorsavhandling. Uppsala universitet.

Sundbaum, B. & Danielson, M. (2003). *Mobbning bland skolbarn.* (2003:02). Statens folkhälsoinstitut. Hämtad 2010-04-28 från http://www.fhi.se.

Tfofi, M., Farrington, D., Baldry, A. (2008) *Effectiveness of Programmes to reduce School Bullying*. BRÅ.

Thornberg, Robert (2010) Schoolchildren's social representations on bullying causes. *Psychology in the Schools, 47,* 311-327.

Thornberg, Robert (2011) 'She's Weird!' – The Social Construction of Bullying in School: A Review of Qualitative Research. *Children & Society* 25(4): 258-265

Weiss, Carol H. (1995) Nothing as Practical as Good Theory: Exploring Theory-Based Evaluation for Comprehensive Community Initiatives for Children and Families. In James I. Connell, Anne C. Kubisch, Lisbeth B. Schorr & Carol H. Weiss Eds. *New Approaches to Evaluating Community Initiatives. Concepts, Methods, and Contexts.* The Aspen Institute, Washington D.C.

Weiss, Carol H. (1998) *Evaluation.* Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall

Wetherell, Margaret, Taylor, Stephanie, & Yates, Simon (2003) *Discourse as Data: A guide for analysis.* London: Sage.

Whetherell, Margaret (1998) Positioning and interpretative repertoires, *Discourse & Society* 9(3): 387-412.

Wrethander Bliding, Marie (2007) *Inneslutning och uteslutning: barns relationsarbete i skolan.* Lund: Studentlitteratur.

Zetterqvist Nelson Karin (2012) Barns perspektiv i forskning om barns psykiska hälsa. *Barn* 1: 9-22.

Zetterqvist Nelson, Karin (2003) *Dyslexi – en diagnos på gott och ont.* Lund: Studentlitteratur.

Öfverström, Christel (2006) *Upplevelse, inlevelse och reflektion – drama som aktiv metod I lärandet. En teoretisk analys och en empirisk undersökning av hur lärare tänker när de använder drama som metod.* Lic-avhandling: Linköpings universitet.

Summary

This report presents a research-based evaluation with a special focus on the child's perspective on a locally designed anti-bullying project called "Say STOP!" conducted in the Katrineholm Municipality from 2009 to 2011. "Say STOP!" was developed at the Katrineholm Culture School as part of the school's ongoing effort to reach out to the city's primary schools. The project was carried out in cooperation with representatives of the Katrineholm Child and Youth Project, a major initiative to promote well-being and health including counteract bullying among children and young people in Katrineholm, funded by the Swedish National Institute of Public Health. "Say STOP!" was inspired by Forumteater, a drama pedagogy programme designed to make children aware of alternative actions and options in encountering bullying situations. The aim was to inspire children to reflect on how bullying takes place in a social context in which onlookers play a key role in the continuation and outcome of the bullying.

Jenny Wistbacka, a teacher at the Culture School, co-produced – together with a group of young people from the group "Cool without Drugs" ("Drag utan Drog") – a short film that depicts a bullying situation. The scene in question was framed by two children who introduced the film. Immediately after the brief bullying scene, the two speakers turned to the viewers with an analysis of what happened. They ended their discussion with a call to come up with suggestions for how the situation could have been dealt with in another way. The premise of the project was that the film was to be shown to school children who would afterward be asked to draw, write, tell, and perhaps make a film about their ideas about alternative solutions and other possible ways of behaving. The project ran for one to two months in each school.

An invitation was sent to principals and teachers at Katrineholm schools to take part in the project and use the materials provided. The fourth-year schools and teachers who expressed an interest were invited to an introductory meeting at which the film was shown and the accompanying instruction booklet was distributed. Some teachers chose not to participate in the introductory meeting. The project was framed differently in the various schools involved. All materials that the children created over the course of the project were then collected and used in a collective exhibition in the Musikens Hus building, where the scene in the film was also presented in a live re-, the school enactment. Following the logic applied by Forumteater, and under Jenny Wistbacka's supervision children in the audience were invited

to come up with suggestions for how the chain of events could have been different. The actors then took over and performed alternative versions of the events. The performances took about one hour.

After the project's first year, as a part of the implementation process, the project manager, Culture School staff, and researchers got together to exchange their feedback on the researchers' preliminary results. The children in two of the participating classes had been interviewed about the project, as had their teacher. All of the teachers also filled out a questionnaire. The results of the child interviews indicated that the dramatization and the visual material had made a strong impression and inspired the children to think more about the topic of bullying, suggesting that the drama pedagogy content should be reinforced. At the same time, the results of the teachers' evaluation (interviews and questionnaires) indicated that teachers had some difficulty applying drama pedagogy. In light of this, the project team and the researchers decided to reinforce and support the teachers' competence in that area. The group introduction procedure was extended and the written instructions accompanying the film were strengthened. In response to additional information that grew out of the questionnaire replies, a special subsidy was extended to rural schools to enable their students to travel to Katrineholm City Centre to attend the event at the Musikens Hus building. The play's/film's content was adapted to the children's age, and the presentation of the instructions was further developed during the period in question.

The results of the child interviews also showed how the issue of bullying, as a conversation topic, is highly morally charged. The "Say STOP!" activities, however, created opportunities to approach bullying issues from a 'play' perspective, which in turn made it easier to adopt a reflective attitude on a number of the moral issues and dilemmas that bullying generates. An approach based on drama pedagogy provides a less highly charged perspective on the issues of what triggers bullying, how it is it maintained, and how involved children have different behavioural options available, and all this in a way that does not automatically activate 'right and wrong thinking'. "Say STOP!" proved to be a relevant method of achieving the purpose, which was to encourage reflection on the social mechanisms and dynamics of bullying as seen from the children's perspective, with special emphasis on the role of the onlookers. However, the results also showed that when issues of bullying and vulnerability are being dealt with, students' personal integrity must be acknowledged, honoured and protected. If students who feel they have been bullied at school can be expected to engage in role-play and group values

exercises with other students they identify as bullies, great caution and respect for individual students' views and perceptions much be shown. Any drama pedagogy activities of this type must be conducted on a clearly voluntary basis, in an atmosphere of openness.

The method is flexible and can be adapted to reflect evolving, dynamic school practices, rendering it a key addition to ongoing instructtion in basic values. The evaluation cannot express a position on the method's possible impact reducing bullying. In light of current research, however, the method would appear to contain several of the elements of programmes that have been shown to have a demonstrable effect in experimental studies, particularly those that have a bearing on reducing the number of bullied children. The elements referred to are educational materials on bullying in the classroom (the "Say STOP!" material), parent training sessions/meetings held (parents are invited to the theatre performance), school conferences and information presentations for large groups of students (theatre performance and exhibition), visual film material, and the method's 'philosophy' of engaging students in the anti-bullying cause.

In summary, the "Say STOP!" project has shown how the special competence of the Culture School provides opportunities to further develop primary school instruction in social values, to approach the issue of bullying in schools, and to generally broaden teachers' competence by using the techniques of drama pedagogy. Using culture and art as a starting point for the teaching of values and life skill competence broadens opportunities to handle critical issues around social life and personal development in school, provided that consideration is shown to children's personal sphere and individual psychosocial circumstances.

Linköping University

Department of Thematic Studies – Child Studies